

EESTI KEELE KONSPEKT

**TALLINNA KOLLEDŽI
EELKURSUSE ÕPPEKAVA
PIIRES KOKKU SAATUD**

E E S T I K E E L E K O N S P E K T .

Tallinna Kolledzi eelkursuse
õppekavale, lektor Laarmanni
loengute järgi, vastavalt
säädnud kokku: Heimar Jürgenson, -
kolledzi II kursuse kuulaja.

S i s u:

Grammatika.

- a) Sissejuhatus.
- b) Foneetika.
- c) Ortograafia.

Kirjanduslugu.

- a) Muinasjutud.
- b) Rahvalaulu kogujad.
- c) Rahvalaulude keel ja sisu (ained).
- d) Kalevipoeg.

L i s a.

- a) Deklinatsiooni tabel
- b) Konjugatsiooni tabel.
- c) Passiivi vormid.
- d) Reeglid sõnade koos ja lahus kirjutamisest.

Eesti keele kava.

- 1) Kirjakeele ja murrete lahkuminevad omadused. Omadus-sõna võrdlemine. Olulised muinasjutud
- 2) Eesti keele algupära ja hõimkeeled. Sõna algosad. Muinasjutud loodusnähtusist ja haigusist (tuul, külm, katk, hall).
- 3) Eesti murded. Verbi vormid. Jutud kratist.
- 4) Grammatika kirjakeeles ja murdes. Keeleõppimise protsess kirjakeeles ja murdes. Keeleinstinkt. Jutud libahundist.
- 5) Keeleviga murdes ja kirjakeeles. Häälikud. Häälikute iseärasused. Valesti hääldamised. Jutud kodukäijast, luupainajast.
- 6) Silbid. Silpideks jagamine. Rõhk. Verbi kõneviisid. Mineviku moodustamine. Jutud nõiast ja nõidumisest.
- 7) Hääliku ja sõnavälde. Häälikute muutumine. Häälik-säädus ja analoogiasäädus. Näited neist. Jutud metshaldjast.
- 8) Häälikute kadumine ja kokkutõmbamine. Komparatsiooni erandlikud nähtused. Jutud vesihaldjast ja näkist.
- 9) Sõnade liigitelu. Deklineerimine. Kaasused. Jutud maa-haldjaist.
- 10) Käänamise alused. Lõputa käänded. Rahvalaulu tekkimine. Rahvalaulu kogujad.
- 11) Lõputa käänded. Alaliste kindlate lõppudega käänded. Rahvalaulude keel ja ained.
- 12) Mitmuse moodustamine. Painumine. Painumise üksiknähtused. Rahvalaulu keele iseärasused. Legend - laulud.
- 13) Painumise vead igapäevases keeles. Näited. Korduslaulud.
- 14) Käändsõnade deklinatsiooniks jagamise põhimõtted. Deklinatsioonid. Jutustavad laulud.
- 15) Esimene deklinatsioon. Laulud laulust.
- 16) II deklinatsioon. Kalevipoja sisu.
- 17) III deklinatsioon. „Kalevala“ sisu (kuni Kullervoni).
- 18) IV deklinatsioon. „Kalevala“ sisu (Kullervost lõpuni).
- 19) V deklinatsioon. Pulmalaulud. Tõplaulud.
- 20) VI deklinatsioon. Leinalaulud. Kalevipoja algupära.
- 21) Esimene konjugatsioon. Kalevala ja eesti rahvalaulude sugulus.
- 22) II konjugatsioon. Eepiline ja lüüriline element rahvalaulus.
- 23) III konjugatsioon. Rahvalaulu värsiehitus.

- 24) IV konjugatsioon. Rahvalaulu stiili iseärasused.
- 25) V konjugatsioon. Eesti kirjakeele loojad ja kirjakeele arenemisjärgud.
- 26) Lauseliikmed. Objekt. Objekti käänded. Kalevipoja ühiskondlik ja kirjanduslik väärtus.
- 27) Objekti tähtsamad reeglid. Mitmuse partitiivi vead. Esivanemate usk muinasjuttudes.
- 28) Objekti vead. „Kalevipoeg“ ja „Kalevala“ eepostena.

1 pilet.

a) Kirjakeele ja murrete lahkumine-
vad omadused.

Kirjakeel ehk ühiskeel on haritlaste juures tarvitusele võetud ühine mõtete väljendamise tegur, mis-sugune on kõigist eesti keeles olevaist murdeist kokkuliidet Kirjakeel erineb rahvamurdeist järgmiste olude ja omaduste läbi: 1) kirjakeele kujunemine eeldab teatava kultuuri kõrgust, ta väljaarenemine haritud seisuse; 2) tal on rikkam leksikon ja keerulisem grammatika; 3) teatavas mõttes on ta harilikult rohkem võõraste keelte mõjusid vastu võtnud kui rahva murded normaaloludes; 4) ta on eklektiline s.t. mitme murde elemente sisaldav; 5) ta arenemine ja kujunemine sünnib teadlikumalt sellekohaste spetsialistide - grammatikute ja ortoepistide s.t. õigekeelsuslaste juhatusel ning mõjul; 6) tal on suurem fiksiteet ja stabiliteet (seisukus). Lõpuks erineb kirjakeel veel sellepolest, et ta visem on oma grammatilises ehituses muutuma. Murdeil on ka grammatika kuid eriarenend reeglitega.

b) Omadussõna võrdlemine.

Omadussõna võrdlemine ehk komparatsioon, missugune jaotatud 3-e vormi 1) algvõrre (positiiv) 2) võrrelvõrre (komparatiiv) 3) ülivõrre (superlatiiv). Komparatiivi tunnuseks on lõpp - m, mis liitub positiivi tüve lõppvokaalile, kusjuures astmevahelduslikes sõnus esineb keele ajalooliselt alati nõrk aste. Ainult paaris sõnas erinevad positiiv ja komparatiiv oma tüvelt: hää - parem, palju - enam, rohkem.

Komparatsiooni alla kuuluvad ka 1) oleviku ja mineviku partitsiivid näit.: 1) kasutoovam, väsinum. 2) Partiklid: näit.: ennem, varem, hiljem. Superlatiivi väljendamiseks on eesti keeles 2 võimalust: 1) partikkel "kõige" ühineb komparatiiviga näit.: kõige kenam, kõige kallim, 2) tunnus i, millise moodustuse lähtekohaks on komparatiivi vokalism (kui konsoletism siis muidugi nõrgal astmel).

Näiteks: Komp. - am > superl. - aim: vagaim, visaim, sulaim.

Komp. - um > superl. - uim: hapuim, valjuim, õnnetuim.

- im> - eim: naruim, sandeim, moderneim.
- em> - im : (ühe ja kahe silbilisise tüvedes).
- a tüvesid näiteks: vanim, pahem, parim.
- u - " - " - ! hullim.
- e - " - " - : ülim, suurim, vähim.
- em> - eim kahe silbilisiseks lühendund ja mitme silbilisise - e tüvedes: vaikseim, väiksem, kuldseim.

Komparatiivseid ja superlatiivseid abstrakt mõisteid on võimalik tuletada suffiksi - us abil. Näit.: halvemus, jultunumus, paremus.

Komparatsiooni alla kuuluvad ka veel:

- 1) Tegijanimed: tuuletallajaim, logelejaim
- 2) Substantiivid: koerim, lollpääim, vargaim.

Olulised muinasjutud.

Olulised muinasjutud kujutavad rahva elu ja tegevust muistsel ajal. Näiteks: kuninga-jutud, vaeselapse-jutud, pilkejutud, lollid vennad, rahvanali j.n.e.

2 pilet.

a) Eesti keele algupära ja hõimkeeled.

Eesti keele päritolu ulatab 4000 a. tagasi. Algupära seisab tema teistest keeltest erinevas hääldamisviisis: näit.: rõhk alati esimesel silbil, s hääldetakse pehmelt mitte nagu saksa ehk vene keeles (terav s). Eesti keel on kõige dentaalirikkam (d ja t) keel Euroopas oma vormiõpetuse poolest s.t. üheski keeles ei esine sõnus d ja t nii rohkel määral nagu eesti keeles. Hõimkeeled: Ungarlased, Vogulid, Ostjakid - neist sai 7 eri hõimkonda - Soome, Vadja, Liivi, Karjala, Eesti, Annus-vepsa ja kurelaste keel. Astmevaheldus on eesti keele tähtsamaiks iseäralduseks (esineb veel soomes ja mõnes muus sugukeeles) Selle lähtekohaks on sõna teise silbi keele ajalooline kinnisus või lahtisus (nõrk ehk tugev aste).

b) Sõna algosa d.

Sõna algosa on sõna tüvi ehk sõna muutmata osa mis käänetes ei muutu ja millele lisatakse juure lõpud ehk suffiksud. Tüvi isoleerituna lõppes harilikult ei

esine. Ainult nimetav kääne on eesti keeles ilma iseäralise vormilõputa ja siin võib esineda iseseisvalt tüvi, kui häälikute arenemine ei ole toondialgi muutusi näiteks: vede > vedi > vesi.

Paljus sõnus eritellakse kahelaadilised tüved.

1) Vokaaltüved: kus vormilõpud liituvad tüve lõppvokaalile (vokaalliitumine).

2) Konsonanttüved: kus tüve lõppvokaali ei ole ja vormilõpud liituvad otsekohe tüve lõppkonsonandile. (Konsonantliitumine). Näit.: 1) und - uned, hammast - hammaste.

c) Muinasjutud loodusnähtusist ja haigusist
(tuul, külm, katk, hall).

Ruumi puudusel üksikuid jutte ei hakka kirjeldama. Kõik kavas nõuetavad jutud võib leida Jõgeveri raamatus "Eesti muinasjutud koolidele".

3 pilet.

a) E e s t i m u r d e d.

Niipea kui administratiivsed või looduslikud piirid (jõed, sood, metsad, mäed) läbikäimist ja sagedamat kokkupuutumist takistavad, kujunevad eri-murded. Et meil orjaajal ainult sama kihelkonna rahvas kirikul sagedamine kokku puutus, siis langevad meie maal murded enamasti kihelkonna piiridega ühte, pääle nende juhtumiste, kus looduslikud olud - jõed, sood, metsad omakorda keele sama kihelkonna piirides murdeiks tükelavad, siis tekib murrak s.t. osaline keelevahe. Eestis on 4 suuremat murderühma: 1) Lõuna-Eesti, 2) Põhja-Eesti, 3) Kesk-Tallinna, 4) alutaguse ja rannamurded.

b) V e r b i v o r m i d.

Aktiiv	{	- ma infinitiiv	Passiiv	{	mineviku
		- da infinitiiv			imperatiiv
		ja			ja
		oleviku			tehtavik.
		- nud partitsiip.			

milliseist tuletuvad kõik muudki vormid. Verbe väljendakse eesti keeles - ma infinitiivi abil (mitte isikuline verbi vorm).

Verbi vormide muutmist nimetakse konjugeerimiseks ehk pööramiseks. Pöördeliste vormide lähtekohaks on isik,

arv ja aeg mitmesuguseis kõneviises. Verbi abil väljendatav tegevus võib olla kahelaadiline: 1) sihitu ehk intransitiivne nagu näiteks: jääma, käima. 2) Sihiline ehk transitiivne nagu näiteks: saama, andma.

Niisama kahesihiline võib olla ka tegija väljendus: 1) isikuline kõne, 2) isikuta kõne. Edasi tegevuse väljendaja võib olla tegijaks: 1) aktiivne tegevus, või tegevuse aluseks, 2) passivne tegevus. Lõpuks tegevus võib olla jaatav või eitav.

c) J u t u d k r a t i s t.

Kratti nimetakse ka tulihännaks, pisuhännaks ja puuk'iks. Need jutud on enamasti põhjamaa rahvastelt laenatud. Päättunnuseks on tulehaga, mida lennates enese taha jätab. Valmistakse kratti 3 neljapäeva õhtut, ainetest nagu vanust tarvitamiseks kõlbmatuist koluist, nartsudest j.n.e. Hing saadi vanapagana käest neljapäeva õhtul ristteel 3-e tilga vere eest, kusjuures tegija oma hinge vanapaganale müüs. Krati töö - rahavedamine.

4 pilet.

a) Grammatika kirjakeeles ja murdes.

Grammatika on kirjakeele reeglite kogu, missugune koosneb üksikuist osist: 1) foneetikast ehk hääldamisõpetusest, 2) morfoloogiast ehk vormiõpetusest 3) ortograafiast ehk õigekirjutus reeglitest. Ka murdeil on oma grammatika kuid eriarenenud reeglite järgi. Kirjakeeles on grammatiline ehitus muutmata. Lähemalt vaata pilet 1 a.

b) Keeleõppimise protsess kirjakeeles ja murdes.

Noorem sugupõlv õpib keele vanemalt sugupõlvelt omas lapse-eas. Lapsil, kes alla 10 aastat vanad, on see võime omas ümbruses kõneldav keel päris ebatraditsioonlikult ja instinktiivselt kõigis selles peensuses ära õppida. Pärastises eas juba üle kümne aasta eluaasta väheneb see võime märksa. Täiskasvanuil võib see õige atrofeerund olla. On isikuid, kes aastakümneid eland võõrakeelses ümbruses, kuid kes seda keelt ainult viletsasti on õppind purssima. Keele grammatilise külje omandamine eelmiselt sugupõlvelt sünnib osalt

nii, et meeles peetakse ja järele kõneldakse üksikuid sageli kuulnud sõnade vormid, osalt et kuuldu- te eeskujul ehk analoogidel teisist sõnust samasugu- seid ise moodustetakse.

c) Keeleinstinkt.

Ebateadlikult ja instinkti päraselt õieti kõnele- ma ehk kirjutama, viisil missugune kõrvale omane tun- dub ja mitte võõrana.

d) Jutud libahundist.

Soendiks ehk libahundiks kutsutakse inimest kes iseennast vabatahtlikult võib hundiks moonutada, ehk keda mõni nõid on selleks moonutand. Tuttav jutt sel- lest näiteks "Rõugutaja tütar". Hunt soendi kallale ei tungi, sest hundi silmas ikkagi inimene. Soendid võib tabada hõbedase kuuliga ja ainult selja tagant. Kodus tõmbab libahunt oma naha maha ja on alasti ini- mene. Kes libahundiks tahab saada peab vanal kuul kolm neljapäeva tasase kivi peal pöörlema ja hüüdma: "Nii- bes naabes nahk peale, kiibes kõõbes kõrvad pähe, sii- bes saabes saba taha".

5 pilet.

a) Keeleviga murdes ja kirjakeeles.

On näiteks olemas võrdlemisi täielisi keeleühtlu- si, küla - või vallamurdeid. Niipea, kui sääl keegi ütleks mingi sõna või vormi veidi teisiti, häälikis eri- liselt, tarvitaks teistsuguses funktsioonis, kui sääl üldine pruuk ja harjumus, siis oleks see selle keele- ühtluse inimestele võõrastav, see torkaks kõrva, haa- vaks nende keeletunnet, tunduks keeleveana. Kirjakee- lele kõige kohasemad ja soovitatavamad kõneviisid mää- rame reeglipäraseiks ja õigeiks. Järjekult võiks kokkuvõttes nii formuleerida: kujunemisel ja loomisel olevas kirjakeeles (nagu meie oma) on viga see mis me veaks mõistame, ja õige see mis me õigeiks määrame.

b) Häälikud.

Kõlasid mida inimese kõneelundid tekitavad nime- takse häälikuteks. Kõne seisab koos häälikutest. Kõla

võib olla kahin kui tema vähem kui 16 värinat sekun-
dis teeb, ehk kui tema värinate vaheajad mitte ühe-
pikkused pole. Iga häälikut iseloomustakse 4-ja
omaduse järele: 1) häälikute kõla tegevuse ehk jõu -
2) häälikute kõla vältuse - 3) häälikute kõla hääle
mündi (artikulatsiooni) - 4) häälikute kõla kõrguse
(musikaalse tooni) järele.

1) Kõla tugevus: võime otsustada, kas häälik on
rõhuline või rõhuta. 2) Kõla vältus: vältuse eria-
stmed, näiteks: lühikesi, pikki, poolpikki ja ülipikki
häälikuid. 3) Hääle münt annab igale häälikule te-
ma isikliku värvi, näiteks inimese häält võime eral-
dada oreli ehk viiuli häälest. 4) Kõrgus: õhuvärinate
rohkus ühe sekundi jooksul.

Vokaalid - mille artikuleerimisel huuled ega kur-
gupuri suukoopas takistust ei sünnita, vaid hääle-
paelte värisemisega kõrisõlmes juba sünnind heli ai-
nult muudavad. Peatüüpused: a, ä, o, õ, e, u, ü, i.

Konsonandid - mille artikuleerimisel huuled, keel või
kurgupuri puudutavad mingit osa suukoopas ja sünni-
tavad suuga suukoopast läbi tungivalle õhuvoolule kas
osalise takistuse või täieliku sulu. Peatüüpused: k,
p, t, s, f, h, n, hv.

Diftongid ja liitkonsonandid.

Diftongid ehk kaksiktäishäälikud (ei, õi, ai, õu) on
kaks ühe õhutuskega hääldet erivokaali. Liitkonso-
nandid on kaksik - ehk kolmik - konsonandid (üle kol-
me ei esine eesti keeles) näiteks: ks, ts, tk, ps,
nks, lts.

Häälikute transkribeerimisest s.t. kirjalik üles-
märkimine tähtede abil.

Kirikeeleks tarvitetakse ladina kirja mitte gooti.
Näiteks v ja mitte w - viimane on saksapärase. Mag.
Loorits ja Aavik soovivad ka ü asemel y tarvitada,
kuid see pole veel üldiselt läbi läind. On olemas
igapäevane kirjakeele transkriptsioon ja teaduslik
ehk täpsem transkriptsioon.

Rahvusvaheliselt tarvitusel olevad tähed.

š = nagu vene keeles šapka, ž = nagu vene k. žena,
z = nagu vene keeles zarja, č = nagu vene k. černaja,
štš = nagu vene k. štšuk. F esineb ainult võõrsõnus,
muidu harilikult v ehk hv.

Kuigi võõrsõnus eesti keelel võõrad häälikud pü-
sivad, siis ei transskribeerita neid ometi nii, na-
gu põhikeeles, vaid nii, kuidas neid hääldetakse, kus-
juures erihäälikud märgitakse rahvusvaheliseks saand
tähtede abil. Sellevastu aga proprilised erisnimed
(isikunimed, päälkirjad, geograafilised kohanimed jne.)
- kirjutetakse alati täpselt nii nagu põhikeeleski.
Venekeelseid nimesid transskribeeritakse rahvusvahe-
likkude tähtedega.(Näiteks: Gontšarev, Pleštšejev jne.)

c) Häälikute iseärasused ja valesti
hääldamised.

K, p, t hääldetakse eesti keeles ilma hinguseta ja
vähem energiliselt kui saksa või vene keeles. G, b, d on
samuti helita kaashäälikud, nende hääldamisel ei heli-
se häälepaelad mitte. Häälik s on eesti keeles alati
isegi vokaalide vahel helita (mitte nagu saksa ehk
vene s). Kaashäälik f esineb eesti keeles ainult uue-
mates lainsõnus. Häälik h sõna algul ei hääldata.
Hv ei hääldata f-ina. Ts juures hääldetakse ainult kaas-
häälikud s-i, näiteks: sirkel, senitmeeter j.n.e.

Mõnes uuemas puht-raamatulises lainsõnas püsib
siiski ts (ka kirjas) näiteks: tsensor, tsentrum, tsink.

d) Jutud kodukäijast, luupainajast.

Kodukäijateks (paha vaim) said pärast surma ena-
masti need, kes maa peal õiget elu ei eland, kes õiget
surma ei surnud, kelle soovi ehk testamenti ei olnd
täidetud. Ilmus igala ajal, iseäranis neljapäeva õhtu-
ti. Vahel inimese vahel looma nägu (hall härg, must
kass, või hobuse kujul). Avaldab oma ligiolekut kolis-
tamisega. Kimbutab inimesi, sünnitab neile hirmu. Et
surnu hing rahulikult hauas viibiks, pandi surnule asju
mis ta elus tarvitan, nimelt tööriistu, süüki ja joo-
ki, vahel ka raha, hauda kaasa. Oli siiski veel põh-
just kodukäimist karta, tehti 7 risti iga ukse ja akna
kui ka värava peale.

6 pilet.

a) S i l b i d.

Ühe õhutõukega hääldet häälik ehk häälikühend
moodustab silbi. Silbi kandjaks on vokaalollus, ilma
vokaalolluseta eesti keeles erisilpi ei ole.

b) silpideks jagunemine.

Vastavalt silbi algushäälikule eraldetakse vokaal- ja konsonantalgulised silbid. Vastavalt silbi lõpphäälikule, eraldetakse vokaallõpulised ehk lahtised ja konsonantlõpulised ehk kinnised silbid. Silbi teeb alati kinniseks vokaalollusele järgnev iga konsonantühend ja iga pikk või ülipikk konsonant, näiteks: min-na, tul-la, los-sid, var-rud, järelikult ka k, t, p olgugi, et kirjas silp näib lahtine vrdl. va-ka, söö-ki, pai-ka. Kirjalikult vokaalühendeid ei poolitada kunagi kuna konsonantühendeid jagatakse silpide vahel nii, et ühendi viimne konsonant alustab järgneva silbi. Näiteks: pea-ae-gu, aeg-sas-ti.

Liitsõnus lahutetakse kokkupandud sõnad: ü-les-an-ne, nais-a-si, eest-a-ja-ja, pä-ris-ori. Võõrsõnu silbitatakse alguskeele lähtekohalt, püüdes ligineda siingi võimalikultüldsilbitamisreeglile: dis-kre-di-tee-rib, de-mo-kraat-lik, at-ri-buut, sub-stan-tiiv.

Tugevaimini häälde-tav silp eestikeelses sõnas on alati esimene. Silbi kandjaks on vokaalollus. Konsonant ega konsonantühend üksi ilma vokaalolluseta, ei moodusta eesti kirjakeeles erisilpi.

c) R õ h k.

Suurem ehk vähem õhutarvitamine häälde-damise juures nimetakse rõhuks. Silpe jagatakse: pearõhulisteks, kaasarõhulisteks ja rõhuta. Pearõhk langeb eesti keeles esimesele silbile. Kaasarõhud aga III-dalle, V-dalle, VII-dalle, seega siis liigiarvulistele silpidele. Paarisarvulised silbid on rõhuta. Pearõhk esineb vahel ka järgsilpidel, pääasjalikult hüüdsõnus ja liidetud sõnus. Uuemais ja vähem rahvaomaseis laensõnus püsib pääarõhk silbil, kus ta alguskeeleski on. Vanemates laensõnus aga juba I silbil.

d) Verbi kõneviisid.

Verbe väljendakse eesti keeles üldiselt - ma infinitiivi abil. Algsõome-ugriaegsed verbi kõneviisid on indikatiiv (ehk kindel kõneviis), konjunktiiv (tingiv kõneviis) ja imperatiiv (käskiv kõneviis), potentsiaal

vaadme sat
(ehk kahtlev kõneviis) ja optatiiv (ehk sooviv kõneviis). *ga - ra - gem*

Uuendus. -nd (pro -und). Mitte siis saanud, teinud, lugenud, kirjutanud vaid: saand, teind, lugend, kirjutand. Ainult konsonandi järele -nud: olnud, tulnud, surnud, võidelnud.

Vead.

Lääne-eestlaste vead.

1). Nad lugevad, andvad, tahtvad jne. - peab olema: nad loevad, annavad, tahavad jne. (sest et olevikus on: loen, annan, tahan.)

Viga.

*argata - nud
da - nud
ant. ge.*

Õige.

- | | |
|------------------------------------|---------------------------------|
| 2. ärkanud, põlganud, oskanud. | ärgranud, põlganud, osanud. |
| 3. ärkage, salgage, kaebage. | ärgake, salake, kaevake. |
| 4. lendlenud, liuglenud, kauplenud | lennelnud, liuelnud, kaubelnud. |

Lõuna-eestlaste vead.

- | | |
|--|--|
| 5. olivad, tulivad jne. | olid, tulid; - ivad on lubatav ainult luulekeeles. |
| 6. ma oleks, sa oleks, ta oleks, me oleks. | oleksin, oleksid, oleksime |
| 7. mängitaks (tehtavikus). | mängitakse. |
| 8. kirjutata, korraldata (infinitiiv) | kirjutada, korraldada. |
| 9. pandke, pandsin, peseda, pesenud. | pange, panin, pesta, pesnud. |
| 10. kukkub, uppub | kuḡub, upub. |

Üldvead.

- | | |
|------------------------|--------------------------|
| 11. kõneleda, kõnelege | kõnelda, kõnelge. |
| 12. saab tehtud | tehakse |
| 13. kirjutakse | kirjutatakse. |
| 14. kirjutud | kirjutatud ehk kirjutet. |
| 15. oldakse | ollakse. |
| 16. söödakse | süüakse. |
| 17. kaebada | kaevata. |
| 18. tõmman | tõmban. |

e) Mineviku moodustamine.

1 on mitmuse algupärane tunnus ainult mitmesilbilisis

da - nud

Kahesilbilisisesse jääb paratamatult analoogiline -si. Näited mitmesilbilisises: mõtlin, ütlime, värisin, kirjutin.

f) Jutud nõiast ja nõidumisest.

Vaata Jõgeveri "Eesti muinasjutud koolidele" näiteks "Kolm kiitvat nõida". Nimetatud raamatus on leida kõik kavas võetavad jutud.

7 pilet.

a) Hääliku ja sõnavälde.

Hääliku välte: vokaalidel on 4 pikkuse tüüpi: lühikesed, poolpikad, pikad ja ülipikad. Lühikese vältega häälikud on ühekordselt kirjutet harilikult vokaalidel, poolpikad teises silbis vokaalidel, pikad ja ülipikad ainult I-ses silbis. Diftongidel ja liitkonsonantidel - pikk ja ülipikk.

Sõnavälte: I välde: lühike välde, esimene silp on lühike, esineb nobedus, ei esine kunagi kaksikvokaale ega liitkonsonante. I-ses silbis lühike vokaal, millele järgneb lühikene konsonant. Võib esineda I-se välte sõnus ainult g, b, d. Näiteks: vana, tuli, pala, inimene.

II-ne välde: pikk välde, esimene silp on pikk, s võib esineda neis sõnus l, n, r järel ühekordselt. Neis sõnus võib esineda ainult k, p, t aga mitte g, b, d. Näiteks: linna maagiline jne.

III-as välde: kõik ühe silbilised sõnad on alati 3-as vältes. Ülipikk välde s, t, esimene silp on ülipikk, s kirjutatakse l, n, r järel kahekordselt. Esineb kk, pp, tt.

Võõrsõnus ei võeta sõnaosa eelpool rõhku vältemääramisel arvesse "kultuur, sotsiaalne, aktiivne, idealist, realism, gümnaasium, filosoofia, fotoplastikon, tualett jne. -tuur (III vältes). Kui rõhk esimesel silbil siis määratakse välde nagu iga eestikeelne sõna "maagiline (II v.) konsul (3 v) tsensur (III v.) jne.

b) Häälikute muutumine.

Jga häälik allub arenemissaadusele ja muutub hääldamisse arenedes kindlate häälksaaduste põhjal. Häälikmuutuste jälgimine moodustabki keele häälikute ajaloo. Näiteks: lahtine e sõna lõpul on muutunud i-ks juba

igivanal ajal, mispärast lõpebki praegu e tüveliste sõnade nimetav i-ga. (nimed, nimi, jõed, jõgi, vede > vedi > vesi). Viimases näiteks on d i eel muutunud s-iks. Pääleselle muutub keel veel analoogiate põhjal, kusjuures luuakse uued kujud. Näiteks: hääliksääduslikult oleks: armas - armad kuna aga analoogia (s.t. teiste sõnade eeskujul) on armas - armsad.

c) Hääliksäädus ja analoogiasäädus.

Nagu juba eelpool tähendatud, allub iga häälik arenemissääduselle ja muutub hääldamise arenedes kindlate hääliksääduste põhjal. Häälikmuutuste jälgimine moodustabki keele häälikute ajaloo. Jga hääliksäädusel on täpselt äramääratud tingimused ja ta maksvus ulatab erandite kõigi tingimused, vastavate juhuste kohta keeles. Kõik näitlikud erandid on tingit teiste sääduste vaheletungimisest ja ristlemisest. Hääliksäädus ei ole silmapilguline vaid pikaajalisem, laguneb ajaga laiemalle kuni saab üldiseks, paratamatuks ja erandituks igal pool.

Analoogiasäädus: keel muutub ka veel olevate eeskujude s.t. analoogiate põhjal. Analoogiate põhjal luuakse uued kujud. Näiteks: analoogia põhjal oleks: armas armad - hääliksääduslikult aga armas - armsad see on ~~proportionaalanal~~ analoogia. Analooiline vorm ei ole siis iseenesest sugugi halvem ega ebaõigem kui hääliksääduslik, mõlemad on keele orgaanilise arenemise tulemus ja üheõiguslikud. See on tähtis printsip meie kirjakeele arendamisel. Väär on meie vanemate keelemeeste "õige keelekuju" mõiste piiramine ainult hääliksääduslikuga.

d) Näited neist.

Näide hääliksäädusest: lahtine e sõna lõpul on muutunud i-ks igalpool juba igivanal ajal, mispärast lõpebki praegu e tüveliste sõnade nimetav i-ga, näiteks: nimed - nimi, tüved - tüvi, jõed - jõgi, mäed - mägi jne. Aga i eel olev t ollus on muutund teise hääliksääduse põhjal alati s-iks, näiteks: vede > vedi > vesi, õide > õis.

Näide analoogiast: öeldakse hoolas - hoolsad, valvas - valvsad jne. proportsiooni eeskujul ka armas -

armsad, kuna hääliksääduslikult võtaks armas - armad, vrđl. narmas - narmad. Niisama on tekkinud kased - kask, proportsiooni analoogial ka kuused - kuusk hääliksäädusliku kuused - kuus asemel, vrđl. puusad - puus.

e) Jutud metshaldjast.

Metshaldjate jutud lähevad teisist eestlmuinasjuttudest sellepolest lahku, et nad elurõõmsad on. Metshaldjat õpime kui tüseda loomuga ja mehise meelega metsavaimu tundma. Vahel kui vanataat kasetohust kübar peas ja valge puusamblast habe suus (metsavana). Kes metsa hoiab, armastab, sellele teeb hääd; nendele, kes metsas vannuvad, metsavargaille jne. halba (hirmutab). Meelitab kütte jahiloomadest eemale (tuntud siis kõver-silma nime all) Tema jõud käib inimese omast üle targad saavad siiski võimust. Nimepidi tuttavamad on: kasevaim, tammevaim. Jseäraline liik on murueide tütređ. (Jutud: "Tondla mets" "Udumäe kuningas".)

8 pilet.

a) Häälikute kadumine ja kokkutõmbamine.

Meie keel areneb energiat ekonoomselt säästva lühenemise, viimasel ajal otse teadusliku lühenemise tähe all. Häälikud sõnade lõpult kaovad isegi sõna sees erihäälikud liituvad üheks häälikuks, mis lühendub omakorda kuni kaob seegi. Muidugi esineb ka mõnikord pikene-mine. Näiteks on tungind d ollus sõnasse küünra - küündra, kujude adr, tedr, mägr, jne. asemel on tungind ader, teder, mäger jne. Konsonantide kadu sõna sees on tingit pääasjalikult astmevaheldusnähtustest. Esinevad ka hääliksääduslikud kadumised (d kadu). Näide: pime pimedä, lage - lagedä. Konsonantest sõna lõpul on kadund k, h, m, n, Algupärased k lõpulised on olnđ: paise, kaste, mõte. h - lõpulised: pere, vene, ime. m on arenend esiteks n-iks ja siis kadund. Näide südä - südan > süda. n - lõpulised on olnud näiteks kümme ja kõik -ne lõpulised sõnad näiteks: teine, naine. Vokaalide kadumisel on maksmas üldine reegel: teise silbi lahtine vokaal on kadund, kui esimene silp on ülipikk. Oli sääljures kaduv teine silp sõnas viimne, siis sündis n.n, lõpp-

kadu ehk apokoop, oli teine silp sõna sees, sündis sisekadu ehk sünkoop.

Kokkutõmbamine ehk kontraktsioon.

Konsonantolluse (g,h,d.) kadumisel kahe vokaali vahelt järgsilpes on erivokaalid liitunud teisteisega diftongiks, mis hiljem on ühinend üheks pikaks vokaaliks, mis hiljem on lühendund omakorda lühikeseks. Seda nähtust nimetakse vokaalide kokkutõmbeks ehk kontraktsiooniks.

b) Komparatsiooni erandlikud nähtused.

Komparatiivi tunnuseks eesti kirjakeeles on -m, mis liitub positiivi tüve lõpuvokaalile. Ainult paaris sõnas erinevad positiiv ja komparatiiv oma tüvelt: hää parem, palju - enam, rohkem. Paljus sõnus on tüve lõpp vokaal muutund -e-ks tunnuse -ma ees, otse üldreegliks on kujunenud see muutus e-ks ühesilbilisiks lühendund -a ja -n tüvedes.

Näited:

a tüved: targem, halvem, sama muutus a > e esineb ka paljus kahesilbilisiks lühivält. tüvedes: vanem - pahem Selle vastu aga võrdle vagam, samuti: hoolsam, vägevam jne.

u tüved: paksem, hulle. Selle vastu aga: õnnetum, õnnelikum.

i tüvedeski esineb murdeti muutus e-ks kahesilbilisiks lühendunuis, ometi näib siin järjekindlam ja kirja- keeles üldiselt soovitam i säilumine: hallim, halleim lollim.

e tüvedes esineb muidugi -em: vähem, noorem, teisem.

c) Jutud vesihaldjast ja näkist.

Arvutikkamad ja ilusamad on need valmude jutud, milles vesihaldjad tegelastena esinevad. Puudub neis hämarus ja kurbmeelsus. Vetevalla muinaslugudest leiame hulga kujusid, mis mehisusest, iludusest, õrnusest tunnistust annavad. Vetevoode kuningas on Ahti, tema kõrval vete-ema. Peale nende igal veekogul veel oma veevaim ehk haldjas. Need on vete-ema tütre ja vesi- ehk

mereneitsid. Inimeste saatusest võtavad häätahtlikult häämeelega osa. Germaanlaste, Rootslaste ja Sakslastega kokkupuutudes õpiti tundma tingedat näkineitsit ehk näkki. Laul meelitas kuulajaid veepõhja. Teevad inimestele igatepidi paha. Jlmub ka loomade ja eluta asjade näol. Kui näki nime suhu võetakse - kaob. Hõbekuul tapab.

9 pilet.

a) Sõnade liigitelu.

Sõnu liigitellakse nende 1) sisemise tähenduse või 2) välise vormi tunnuste põhjal.

Tähenduslikult eritellakse.

- 1) Substantiivid e nimisõnad (nimetavad asja olevust).
- 2) Adjektiivid e omadussõnad (tähendavad asja või nähtuse omadust (laadi).
- 3) Numeraalid e arvsõnad (märgivad asjade arvu).
- 4) Pronoomid e asesõnad (esinevad otsekohese nimetuse asetäitjana).
- 5) Verbid e tegusõnad (määravad asja või nähtuse tegevuse või olukorra).
6. Adverbid e määrsõnad (iseloomustavad teat vahekorda, suhet ajas, ruumis teguviisis jne.).
- 7) Pre- ja Postpositsioonid e ees ja tagasõnad (näitavad sõna seisukorda teise sõna vastu).
- 8) Konjuktsioonid e sidesõnad - ühendavad sõnu lauses või kogu lauseid.
- 9) Interjektsioonid e hüüdsõnad (avaldavad häälitsemisega teat meeolelu, tundmust).

Vormi muutuste järele eritellakse.

- 1) Noomenid (substantiivid, adjektiivid, numeraalid) mis muutuvad arvu ja käänete ehk kaasuste põhjal, millist muutumist nimetatakse deklinaerimiseks, erimuutumistüüpe - deklinatsiooniks.
- 2) Verbid, mis muutuvad arvu, isiku, aja ja kõneviiside põhjal, millist muutumist nimetatakse konjugeerimiseks, eritunnustüüpe - konjugatsiooniks.
- 3) Partiklid (=adverbid, pre ja postpositsioonid, konjuktsioonid, interjektsioonid) mis ei muutu vormiliselt üleüldse.

Esti keele sõnad, nii noomenid kui verbid,

muutuvad 2-el teel:

1) vokaal või konsonant tüvele liidetakse vormitunnused ja vormilõpud ja 2) tüvi ise muutub astmevaheldusnähtuse põhjal, mida tuleb silmas pidada alati deklineerimise puhul.

b) Deklineerimine.

Deklineerimine e. käänmine on kaasuste tarvitamine (ainsuses ja mitmuses) s.t. vormilõpu liitmine sõna tüvile. Üksikute kaasuste ajalugu on väga vana ja erinev. Mõned ulatavad isegi soome-ugri aega (sihitav, osastav, olev). Eesti keele noorim kääne on tekkinud 1600 a. ümber sõnast kaas (vrđl. silmade kaas jne.) Mitmuse tunnuseiks on keele ajalooliselt nimetavas -d, omastavas -de, muis käändeis -i. Eesti keeles on aga omastava -de üldistund sageli ka muisse käändeisse tunnuseks. Põhikäandeid on eesti keeles: ainsuses - nimetav, omastav, osastav ja mitmuses omastav, osastav. Kõikide muude käänete lõpud liituvad ainsuses omastava tüvele samas astmes, ka mitmuse nimetava lõpp -d. Samuti on võimalik liita analoogiliselt mitmuse käänete lõpud mitmuse omastava lõpule samas astmes. Sellekõrval on aga võimalik hääliksääduslik mitmuse moodustus, tunnuse i põhjal, mille moodustuse lähtekohaks osutub üldiselt mitmuse osastav.

c) Kaasused.

Eesti keeli on 16 kaasust ehk käänet.

- | | |
|--------------------------|------------------------------|
| 1) Nimetav (nominatiiv) | 10) Alaltütlev (ablatiiv) |
| 2) Omastastav (genetiiv) | 11) Olev (essiiv) |
| 3) Sihitav (akkusatiiv) | 12) Rajav (terminatiiv) |
| 4) Osastav (partitiiv) | 13) Kaasaütlev (kommutatiiv) |
| 5) Sisseütlev (illatiiv) | 14) Jлмаütlev (abessiiv) |
| 6) Seesütlev (inesiiiv) | 15) Saav (faktiiv) |
| 7) Seestütlev (elatiiv) | 16) Viisiütlev (instruktiiv) |
| 8) Alaleütlev (allatiiv) | |
| 9) Alalütlev (adesiiv) | |

Märkus: Ühesilbiliste sõnade ainsuse omastava lõpp määrab ära mitmuse osastava käände lõpu.

d) Jutud maahaldjaist.

Maa all elutsevail haldjail on parem iseloom. Väikesed mehikesed kes maa all kulla- ja hõbevornade keskel liiguvad ja vasaratega kullapakke valmis taovad, mida surelikkudele mõne vooruse palgaks annavad (näiteks: Eiseni "Vaese mehe õnn") sääluures saab kulla saaja mõne iseäralise käsu. Mittetäites saab saaja karistuse. Erililik on rahaaugu vaimud (näiteks Eiseni "Rahaugu jutud"). Leitud raha toob vahel õnnestust ehk nõuab koguni elu. Tihti juhatakse vaimude poolt rahaaugu juure sinise iseäralise tule kaudu, mis maapinnale ilmub. Vahel peab ka varem teatud tingimusi täitma, siis muutuvad sõed, mida rahaaugu vaimud hõlmasse puistavad, puhtaks kullaks.

10 pilet.

a) Käänmise alused.

Põhikäändeiks eesti keeles on ainsuses: nimetav, omastav, osastav.

Mitmuses: omastav ja osastav.

Kõikide muude kaasuste lõpud moodustakse sel teel, et neid liidebakse ainsuse omastava tüvele, mitmuses jälle mitmuse omastavale. Sellekõrval on veel tähtis hääliksäädusliku i mitmuse moodustamine, mille aluseks on mitmuse osastav. Pääleselle veel nimetavas mitmuse tunnus d, omastavas -de, muis käändeis i.

b) Lõputa käänded.

Kõigis V-es dekl. omastav kääne (ainsuses) pääleselle veel III-as ja IV-as dekl. ka nimetav kääne. VI-as dekl. aga esimest liiki sõnad nagu näiteks aasta on nimetavas ja omastavas lõputa.

c) Rahvalaulu tekkimine.

Eesti rahvalaulu olemasolu ulatab kõige kaugemasse hämarusse, koguni kuni ühis-soome ajani (arva-

takse 200 a. e.Kr. kuni 700 a.p.Kr.) s.t. värsivormi ja stiili järele otsustades, sest rahvalaulus on vanu vorme, mis juba aastasadade eest kõnekeeles kadund.

Rahvalaulus pole mitte kõik värsid ühesuguse vanusega vähemalt mitte vormilises suhtes, üksikud värsid on põlised vanad, teised aga hoopis uuemad. Mõned vanu vorme sisaldavad värsid pole Eestis loodudki, vaid hilisemal ajal Eestisse rännand (Vadjast, Jngerist, Karjalast). Rõhuvnamus üleskirjutet rahvalaule on pärit 19-da aastasaja II-st poolest, kõige vanemad neist ei ulata üle katoolilise aja mis kestnud 13 - 16 aastasaja keskpaigas. Tõendused selleks: nimetused Maria, Jeesus jne. Vähemalt legendide tekkimine ulatab katoliku aega, suur osa muid eesti rahvalaule aga on pärit palju hilisemalt ajult. Rahvalaulude lauljad on olnud suuremalt osalt naised, mitmete nimed on korjajate poolt ülesmärgit ja põlistet, kuulsam neist on Epp Vasar, kelt on üleskirjutet 700 laulu.

d) Rahvalaulu kogujad.

Huvi selleks tuli väljastpoolt. Esimesed on 2 sakslast Herder ja Schlegel. 1778 a. palub Herder pastor Hupeli Eestist saata avaldamiseks mõningaid rahvalaule ("Stimmen der Völker in Liedern"). Hupel saadab seepeale 7 laulu. 1787 a. avaldab Friedrich Schlegel ajakirjas "Deutscher Merkur" 13 laulu. Esimene rahvalaul ilmus a.1695 pastor Kelchi "Liefländliche Historia" nimelises teokses, see oli üks armastuslaul. Agaram Soome rahvalaulude korjaja 19-nda a. algul Elias Lönnrot, säab "Kalevala" kokku, kus ka eesti aineid (1835a.) Nüüd pind Eestis soodsam. Rosenplänter, valmistet eesti keele harrastaja ja edendaja avaldas rahvalaule ajakirjas "Beiträge z. genaueren Kenntniss d. Estn. Sprache" tema õhutusel korjab Kadrina õpetaja Knüpfer üle 600 numbri Jaak Peterson avaldab märkuseid eesti mütoloogia kohta ja mainib esimest korda "Kalevipoja" nime kirjanduses. Fählmann ja Dr. Kreutzvald korjavad rahvalaule "Kalevipoja" idee jaoks (K. Krohni hindamise järele 2000 laulu). Neuss - tema kogu "Eesti Volkslieder" 119 laulu (1842a.). Neussi ja Kreutzvaldi

ühisel toimetusel ilmus 1854 a. "Mytische u. Magische Lieder der Esten",

J. Hurt - "Vana Kannel" 1857 tema õhutusel on kogutud E. Kirjameeste Seltsile 3000 rahvalaulu. Dr. Mihkel Veske - "Vana Kannel" I-ne ja II-ne kogu a. 1886 I-ses 170, teises 342 laulu. Hurti korjanduse suurus a. 1896 oli 40,500 numbrit rahvalaule. a 1904, 1905 ja 1907 ilmub Hurti 3 köidet "Setukeste laule", neis 45000 rahvalaulu (ühes teisenditega).

M. J. Eisen - õpetaja Kroonlinnas a. 1902 oli tal korjanduses 11419. Soomlastelt korjas O. Lönnbohm (1893 a.) ilmus tema raamat "Vihukene Eesti rahvalaule" A. Niemi (soomlane) kirjutas a. 1898 viissada laulu Saaremaalt. Dr. O. Kallas'e poolt on ilmunud teos teaduslikuna uurimisena "Eesti rahvalaulude korduslaulud" (1901). Mitmed laulud on Eestist Jngeri kaudu Soome rännanud, muude seas ka laul suurest tammest, mis Soomes koguni üheks "Kalevala" aineks on saand.

11 pilet.

a) Lõputa käänded.

Vaata eelmine pilet b.

b) Alaliste kindlate lõppudega käänded.

Kindlate lõppudega käändeid on 10.

- 1) Seesütlev
- 2) Seestütlev
- 3) Alalütlev
- 4) Alalütlev
- 5) Alaltütlev
- 6) Jlmäütlev
- 7) Kaasaütlev
- 8) Rajav
- 9) Saav
- 10) Olev

Jsesuguste lõppudega on 2 käännet: osastav ja sisseütlev.

Nii ainsuses
kui ka
mitmuses.

c) Rahvalaulude keel ja ained.

Keel. Rahvalaulu keele vormid on pikemad täieli-

kumad, alles vähe kulund, nagu neid veel näeme Soome keeles. Nad on rahvalauludes püsivad vaid tänu värsivormile ja viisirütmile. Vanemais säilinute vormide järele on neid ka uuemais moodustet. Kuid silmapilgust peale, mil need vormid enam ei olnud elava kõnekeele omad, sest et viimane omas arenemises oli muutunud, said nad teatavas mõttes surund keeleks laulja teadvusele, kes nad kui mingisugused vormelid oli oma eelkäijailt õppind ja selletõttu juhtus, et laulja neid rikkus ja moonutas (keelevaad värsides) Selletõttu on tekkinud aegamööda teat kahekeelsus (osalt 13-da osalt 15-da aastasaja keelest) mis küll luuletamist tehniliselt hõlbustas, kuid halb külg see, et ta ühtlasi ka teoste kunstilist väärtust ja esteetilist maitstavust vähendas. Segikeelseis värsides on tunduv see tehniline kergus ja neid seepärast vähem imetled ja maitset sest see mida kõik võivad või liig kergesti võivad ei anna kunsti ilutunnet ja naudingut.

Ained: See asjaolu et rahvalaulu peajasjalikult naised viljelesid, määrab ka nende ainete laadi. Neis pole kuigi palju eepilist, jutustavat, nad vähe käsitlevad sündmustikke, sugugi mitte vägilaste laule, vaid on enam meeleolulist, vaatlevat ka õpetlikku laadi. Rahvalaulude ained moodustab kõik see, mis orjaaegiste külainimeste, eriti külatüdrukute ja naiste hingedes peegeldus ja neid huvitas: maarahva eri eluseisuste ja seisukordade meeleolud ja tegevused, nagu noorte rõõmud ja kurbused, lõbustused ja igatsused, leskede ja vaeselapse raske põlv, talusulaste ja teoorja töötoed ja ohkamised, kosjad, pulmad ühesõnaga külainimese kodune elu ja olu, eraldi aga, laulmise rõõm ja oma lauluvõime ülistamine. Erilikk: mõttetarga ja mõistatused. Üleüldine valitsev toon rahvalaulus on siiski mingi tagasihoitud raskemeelsus. Jsloomulised näited: "Suu laulab süda muretseb", "Kauge kaasa teretamine" "Ma istun mure mäella".

Lüürilist laadi jutustavad laulud: "Tamme raiumine", "Salme laul".

Korduslaulud. Keegi (haril. neiu) jutustab laulus mingit õnnetust ja siis kaebab seda laulus kellegi teisele (emale) seejuures aga jutustab laulus õnnetusloo uuesti sama sõnadega nagu laulu esimeses pooles.

Näiteks: "Kari kadund", "Hanekarjane".
Balladi ja legendi taolised laulud: "Mehe tapja Mai",
"Kalmu neid".

12. pileet.

a) Mitmuse moodustamine.

- 1) On mitmuse ^(koostav) partitiiv -sid, esineb d mitmus, näiteks: koidele.
- 2) On mitmuse partitiiv vokaal e, - esineb e mitmus, näiteks: poegele.
- 3) On mitmuse partitiivi lõpul -id, esineb i mitmus, näiteks: aknaile.
- 4) Konsonantliiteline mitmus esineb ainult -se tüvelistes sõnus, näiteks: punastele.

Erandeid ei ole.

Märkus: I Dekl. a liiki kuuluvate sõnade kohta maksab reegel: Ainsuse omastava lõpust olenebki i mitmuse osastava lõpp.

b) Painumine ja painumise üksik nähtused.

Painumine on tähtsam eesti keele iseäraldus (esineb päle eesti keele veel soome ja mõnes muus sugukeeles). Selle lähtekohaks on sõna teise silbi keeleajalooline kinnisus või lahtisus. Kui teine silp on või on olnud kunagi kinnine s.t. lõpnud konsonandiga, siis esineb esimese ja teise silbi vaheline konsonantlus nõrgemini hääldeetuna ehk n.n. nõrgas astmes, on aga teine silp keeleajalooliselt lahtine, siis esineb eelolev häälkmaterjaal tugevamini hääldeetuna ehk n.n. tugevas astmes. Mõnelt poolt nimetakse astmevaheldust sõnade paindumiseks. Astmevaheldus esineb meie keelises teadvuses juba instinktiivselt ilma et tarvis keelteadust rohkem õppidagi: praegune tugev aste osutab, et soodne sõna teine silp on olnud alati lahtine, kuna praeguse nõrgaastmelise sõna teine silp on olnud keeleajalooliselt kinnine, näiteks nõrk aste "mõte" näitab, et sõna teine silp on olnud varemalt kinnine (mõtek); kuna tugev aste mõtted näitab kindlasti teise silbi endist lahtisust (mõtteged).

Näited: painduvad sõnad: laat - laada, kolle - kolde (1,2 dekl.).

paindumata: maa, koi (3,4,5,6 dekl.).

Paindumise aluseks on nimetav ja osastav kääne. Painduvad sõnad kuuluvad I-se ja II-se dekl., kusjuures I dekl. ainsuse nimetav tugevas paines on ja omastav nõrgas. II-ses dekl. aga ümberpöörduvalt. Kõik muudesse dekl. kuuluvad sõnad on paindumata.

c) Rahvalaulu keele iseärasused.

1) Rahvalauludes on alati i mitmus aga mitte kunagi d mitmus.

Näide i mitmusest (minevik.)

tõmba ^s an - tõmba ^s in,
kädi ^s - käde~~n~~ (kää), laulin, kuulin jne.
= tunnuseks on -si; -i.

2) Rahvalaulu vormid on pikemad kui praeguses keeles.

Näited (ainsuses).

	endised lõp.	praeg.lõp.	Kuidas oleks rahval.keeles
1) Nom. <i>Nim</i>	vokaal	-, vokaal	raamatu <i>jälga</i>
2) Gen. <i>Gen</i>	-n	-	raamatu <i>jälga</i>
3) Akk. <i>Akk</i>	-m > n	-	
4) Part. <i>Osastav</i>	-ta(=da)		raamatuda
5) Jllat. <i>Seisuk</i>	-sen - <u>je, ie</u>	-, sse, h	raamatusse raamatuie
6) Jnessiiv <i>Seisuk</i>	-sna > <u>saA</u>	-s, -n	raamatussa
7) Elatiiv <i>Seisuk</i>	-sta	-st	raamatussa <i>le</i>
8) Allatiiv <i>Alatiiv</i>	-len, -lle	-le	raamatulle
9) Adesiiv <i>Alatiiv</i>	-lna, -lla	-l	raamatulla
10) Ablatiiv <i>Alatiiv</i>	-lta	-lt	raamatulta
11) Translatiiv <i>Alatiiv</i>	-ksi	-ks	raamatuksi
12) Essiiv <i>Alatiiv</i>	-na	-na(ala-tes 1870)	raamatuna
13) Termin <i>Rafas</i>	-mi	-ni	raamatunni
14) Abessiiv <i>Alatiiv</i>	-tta	-ta	raamatutta
15) Konitatiiv <i>Konatiiv</i>	Genet.+Kaasa.		raamatun
	(a.1600)	-ga	kaasa
16) Instruktiiv <i>Võrd</i>	-n		-

Üldise rahvalaulu keel on vahekeel soome ja eesti keele vahel.

3) Kontraktsioon. Millal on sõna kontraheeritud. Kui sõna on praeguses keeles genetiivis III-da välteline, siis on sõna rahvalaulu keeles kontraheeritud. (kui sõna olevikus on II-ses vältes ja 2-se konsunandi vahelt kaob üks konsonant ära, peasjalikult: s, t, h.

Täpsem kirjeldus vaata raamatus "Valik Eesti Rahvalaule" (Aavik) lehek. 142 alates.

d) Legend laulud.

Mis õigupoolest on meie päris jutustavad laulud regevärside vormis. Siia kuuluvad "Naise hukkaja Toomas" "Mehe tapja mai" "Lunastetav neiu" "Kalmu neid" ja legendid neitsi Mariast ja Jeesusest (Jeesuse sõit", setukeste laulude hulgas esinev. Legendaks kutsutakse usulise sisuga muinaslugu, milles Jumal, Kristus, Maria või mõni muu isik, keda kirikuloos pühaks peetakse, tegelasena esineb. Legendade tähtsus seisab selles, et neid uusi aineid, mis katoliku mungad maale toonud, nüüd rahvaluules käsitletakse.

13 pilet.

a) Painumese vead igapäevas keel.

Tarvitakse sageli genetiivi kõvas paindes kus seda teha ei tohi. Just vergine pöörämisel kõige enam vigu (III-as konjugatsioon).

b) Näited.

<u>Nom.</u> (kõva paine)	<u>genetiiv.</u> (nõrk paine)	<u>-da infinitiiv.</u>
luba -	loa (luba)	tõmmata (nõrk)
madu -	mao (madu)	mitte tõmbada.
nägu -	näo (nägu)	kaotada (nõrk)
käsi -	käe (käsi)	mitte kaodata.
		kaubelda
		mitte kaupleda.

Käskkõnes.

tõmmake (nõrk)
mitte tõmbage
kuulge (nõrk)
mitte kuulake

kaubelge } nõrk
 vaielge }
 mitte
 kauplege
 vaidlege.

mitme
Mitmuse partitiiv.

pillanud } nõrk paine.
 tõmmanud }
 kaubelnud }
 vaielnud }
 õmmelnud }

mitte {
 pildunud
 tõmbanud
 kauplenud
 vaidlenud
 õmblenud.

c) Korduslaulud.

Kõigil seda liiki lauludel on kindlad alalised osad. Kõige pealt jutustatakse mingist kahjust. Lapsele on õnnetus juhtunud. Laps jutustab selle ära kuidas see sündind ja läheb siis nuttes kodu. Jsa ehk ema pärib lapse kurbuse põhjust. Siis kordab laps oma endist jutustust sõna sõnalt. Jga jao vahes seisavad teetavad üleminekud, mis seda liiki lauludes alati korduvad. Näiteks: "Kari kadund". Suur sarnadus mida kordamise laulud sisu ja kuju poolest avaldavad, tuleb vist sellest, et nad kõik ühe eeskuju järele on luuletatud.

14 pilet.

a) Käändsõnade deklinatsioonideka jagamise põhimõtted.

Muutumistüüpesse (dekl.) ehk kategooriaisse sõnu liigitellakse kahe põhimõtte järele: 1) tüve silpide arvu 2) esimese silbi pikkuse põhjal.

Silpide arvu järele eraldakse ühesilbilised, kahe-silbilised ja mitmesilbilised tüved. Kokkutõmbe ja lõpp- või sisekadu põhjal võib silpide arv teat. vormis väheneda ühe silbi võrra (n.n. lühendund sõnad). Esimese silbi pikkuse järele eraldatakse lühivälte-lised ja ülipikavälte-lised tüved. Mõlema põhimõtte ühendamisel eraldatakse eesti keeles lõplikult:

6 muutmiskategooriat:

(noomeneil deklinatsioon, verbel konjugatsioon.)

- I Ühesilbilised
- II Ühesilbilisiks lühendunud - tüvi kahesilbiline, teise silbi lahtine vokaal kadund, esimese silbi ülipika olles.
- III Kahesilbilised lühivärtelised.
- IV Kahesilbilised pikavärtelised noomineis, värbes tu-geval astmel ülipikavärtelised.
- V Kahesilbilisiks lühendunud - sisekadulised ja kokku-tõmbelised tüved.
- VI Mitmesilbilised.
N.B. Pääleselle veel mõned suffiksids on arend oma-ette ja tulevad käsitleda eraldi.

b) Deklinatsioonid.

Deklinatsioonid on kokku 6, vaata lähemalt deklinat-siooni tabelist.

c) Jutustavad laulud.

Jutustavaid laule (s.o. niisuguseid, kus teatav tege-vus ja sündmustik) nagu öeldud on vähe ja nende ainete hulk võrdlemisi piiratud. I liik: Lüürilist laadi jutus-tavad laulud, need on enamasti tähtsuseta sisuga igapäe-vasest elust nagu: "Kaval kosilane", "Jlo laul", "Tamme raiumine. II liik on korduslaulud nagu näiteks: "Hanekar-jane."

15 pilet.

a) I deklinatsioon.

- a) liik: ühesilbilised, 3-das vältes, lõppkaduga.
- b) 2-e silbilised, 1-ses vältes, u tüvelistel on mit-muse osastav -sid lõpuline.
Mõlemi liigi kohta on maksev u ja asehäälikute reegel, kusjuures u reeglis on erandid kolm sõna: silm, king ja pikk. Samuti mõlemas liigis alati nominatiiv tugevas pai-nes ja genetiiv nõrgas paines. I dekl. kuuluvad ainult painduvad sõnad. vaata dekl. tabelist konspekti lisas.

b) Laulud laulust.

Kui suur tundeinimene armastas eestlane luule ja lau-lukunsti ühte viisi. Luulele ega laulule ei teinud ta nä-

geliselt ega tegeliselt vahet. Tähtsamaks lauluhallikaks on eestlasele kodumaa loodus. Sirged sinavad lepad, haljendavad haavad ja kajavad kased toovad vaimustust ja jõudu uutele lauludele. Tuulehoog toob viise, meri ja lained lugusid, kuid paremateks laulumeistriteks peetakse laululinde. Luule algusest kõneldakse edasi, et tema mitte pole maast leitud, ega puust tehtud, vaid ta on tulnud taeva alt, püha pilvede vahelt. Luulel on otse jumalik algus. Laulul on eestlase arvamise järele otse nõia võim, just nagu kreeka, saksa ja Bretagne rahva juures.

16 pilet.

a) II-ne deklinatsioon.

II dekl. kuuluvad kõik painduvad sõnad missugused on nimetavas nõrgas paines ja omastavas tugevas.

a) liik: kontraheeritud sõnad

b) liik: sünkopeeritud sõnad.

Erandid: 4 paindumata sõna: number, vanker, kamber, kelder.

b) Kalevipoja sisu.

Lähemalt vaata Kampmanni "Eesti kirjandusloo peajooned" I jagu.

I lugu kõneleb Kalevipoja vanematest. Viru kuningas Kalev tuli Lindale kosja. Vennad ei tahtnud Lindat kangelasele anda, neiu aga ütles: "see mul meesi meelepärast, sellel kosjad kinnitame." Linda oli Kalevile truu abikaasa, kes hulga kangeid poegi isa kuju kandjaks kasvas. Muist neist läksid võõrale maale õnne otsima. Taat kuulutas oma eluõhtul ette, et viimane võsukene, kes alles pärast isa surma sünnib, tegudes ja olus isa vääriline on. Kalevitaat suri. Siis kaervis Linda kümme sülla sugava haua ja, et tulevad põlved teaksid kus kuningas Kalev puhkab, ehitas ta haua peale mälestuskünka. II - VII looni kirjeldakse Kalevipoja noorpõlve. Uku ja rõugutaja sala abil tõi Linda oma viimase poja ilmale. Juba varakult avaldas noor Kalev kangelase loomu. Paari kuu vanaduses oli tal nii suur jõud, et mähkme linad puruks kiskus ja hälli kildudeks lõhkus. Kalevipojad lähevad kord

kolmekesi jahile. Koju tulles hakkavad võidu laulma. Vahepeal aga tuli Soome tuuslar, tuuletark ja viis Linda väevõimul ära. Linda palus Ukult abi. Linda muudeti kaljukivi pakuks (Iruämm). Kalevipoeg ujub Soome ja lööb tuuslari tammevemblaga surnuks. Kui ta aga ema säält ei leia kahjatseb ta kurja tuju. Selle järele tellib ta Soome sepalt hea mõõga. Läheb sepa pojaga tülli ja lööb tal pea otsast. Sepp sajatab mõrtsukat ja soovib, et mõök peaks talle selle vere-töö kätte maksma.

VIII - X lugu valgustab Kalevipoja meheiga. Isa käsul pidi riik jagamata ühe poja voli alla jääma, seepärast lähevad vennad liisuõnne katsuma. Noorem vend paiskab oma kaljupaku kaugele üle järve ja pärib seega riigi. Vennad vihtlevad ta kuningaks, ise aga lahkusid maalt. Nüüd edendab kalevipoeg võimsalt kultuuri. Kunnab mõned paigad põllumaaks, teised karja-, muru- ja heinamaaks. Hoonetarka Olevit laseb ta maale linnu shitada.

IX - XVI lugu: võitlemised ja riiud. Viskab vetevaimuga Närskmäel kive ja veab vägipulka. Käib Pihkvast seljaga laudu toomas ja sammub laukoormaga läbi Peipsi järve. Asjata ajavad soolasortsid järve mässama. Peipsi sorts varastab talt mõõga, kuid ei suuda teda kanda ja mõök kukub Kääpa järve. Kalevipoeg kutsub teda lauluhäälel jõest kuid mõök laulab vastu, et ta vette peab leselt leinama jääma. Kalevipoeg peksab sortsilasi lapiti laudadega, siil õpetab laudu serviti pöörma. Tasuks saab siil kalevipoja hõlma küllest okasnaha. Käib pörgus, võidab sarviku, vabastab piigad vangipõlvest. Sõit hõbedase laeva "Lennuk'iga" maailma otsa, Sädemete saarele ja maale kus kuked kulda ja kanad karda söövad.

XVII - XIX lugu: verised tapelused. Vaenlased on üle mere Viru randa ilmund. Kalevipoja mõõga all langeb vaenlaste päid nagu puiest lehti. Käib teist korda pörgus kus ta sortsid pakku ajab ja rusikaga pörgu väravad väriseva paneb ja sarviku ahelaga kalju külge kütkendab. Kalevipoja elulõpul tulid Saksa rüütliid meie maad alla heitma. Kogub sõjasarve kajal rahva kõigist kodumaa nurkadest Taaramäele kokku. Maleva saab lõpuks lüüa, sugulased surma. Kurvastuses asub Koiva jõe kaldale üksindusse. Lööb randmehi maa sisse.

XX lugu: Kalevipoja eluõhtu.

Murekoorma muljutusel juhtub Kääpajõe kaldale, milles varastatud verevend mõõk puhkab. Vaevalt sai kangelane jalad vette, kui mõõk Soome sepa sajatuse sunnil tema enese käsku täitis ja sellel kes teda enne ise kannud, jalad põlvest saadik eraldas. Haavast sigines kangelasele surm. Taara otsustas Kalevi-poega põrgu väravavahiks panna, et kuri kütkest ei pääseks. Kuid mitte igavesti ei pea ta sinna jääma. Ukskord algab aeg, mil kõik piirud kahel otsal lausa lõovad lõkendama,..... küll siis Kalev jõuab koju, oma lastele õnne tooma, Eesti põlve uueks looma."

17 pilet.

a) III. deklinatsioon.

Kõik paindumata ühesilbilised III-da vältelised.

a) liik: pika vokaaliga

b) liik: diftong tüves ja mõnedel pikk i ja kõik sarnaste lõppudega väärsõnad. ii lõpulised (i pika vokaaliga) sõnad deklioneeritakse teisiti kui teised pika vokaaliga, neid on ainsuse sisseütlev -sse, neil ei ole i mitmuse. Teised pika vokaaliga sõnad omavad ainsuse sisseütlevas lõppsilbis h. Mitmuse partitiiv on - id lõpuline, väljaarvatud need sõnad kus ü esineb pika vokaalina, näiteks süüd, püüd. Nende reeglite alla käivad ka kõik vöõrsõnad.

b) Kalevala sisu kuni Kullervoni.

Maailma loomine. Muiste elas õhus ilma tütar Ilmatar. Ta laskus õhust voogudesse, veest jäi välja ainult põlv. Kord tuli part ja hakkas pesa paika otsima. Hakkas Ilmatare põlvel hauduma. Munad purunesid - neist sai taevast ja maa. Tuulte puhumisel jäi neitsi raskejalgeks. Ilmale tuli Väinamõinen. Ta käseb Peller-vod seemet külvata. Väinamõinen leiab, et vilja korras kuid puudub tamm. Põletatud heina tuhk külvatakse maha, sellest kasvab tamm. Tamme raiumine. Pohjalas elas laplane Joukahainen, kes oli kade V. kuulsuse üle. Läheb võidu laulma. V. laulab Joukahaineni maasse. Hä-das lubab õe Aino V-le naiseks. Aino ei taha - uputab enese. Väinamõinen läheb Pohjala neiule kosja. Jouka-hainen teel varitsemas. Nool tabab ainult V. hobust.

Kotkas kannab V. Pohjalasse. Väinamõine nutab. Louhi lubab V-d tingimisega koju viia kui V. valmistab Sampo. V. saadab Ilmarise Sampot tegema. Lemminkäinen läheb Kullikile kosja, toob K. külalt ära. Vannuvad üksteisele: Kulliki ei tohi külasse tantsima ega Lemminkäinen sõtta minna. Lõpuks teevad seda siiski. Tuonela jõel saab L. surma, kuid ema paikab tüki ja puhub hinge uuesti sisse.

Pohjala neiu kosjad ja pulm. Väinamõine otsustas kosja minna. Samuti otsustas Ilmarine. Koos käivad kosja teid. Louhi soov on, et tütar valiks Väinamõise, kuid tütar valib Ilmarise. Louhi annab Ilmarisele mitmed rasked tööd teha, kuid mõrsja kaasabil teeb nad kerge vaevaga. (Hirve püük, maopõllu kündmine ja Tuonela jõest avi püüdmine). Pulma ettevalmistused on suurejoonelised, tapetakse hiigla härg. Kutsutakse kõik pulma peale Lemminkäise. Pääle pulmi sõidab mõrsja vanemate majast. Ema annab õpetusi teele. Lemminkäinen otsustab Pohjala perele kättemaksta ja tapab Pohjala peremehe ja põgeneb kättemaksu karte koju. Ema annab nõu neitside saarele põgeneda. L. elab sääli 3 a. Tagasitulles leiab isatalu mahapõletatud ja ema metsast. Läheb tasumisreisule.

18 pilet.

a) IV. deklinatsioon.

Kahesilbilised paindumata sõnad. 1 mitmus puudub.

a liik: II vältes.

b liik: I vältes (e tüvelised).

Erandina on sõna pere mille sisseütlev on perre.

b) " Kalevala" sisu Kullervost lõpuni.

Kullervo avaldas juba varakult tugevat jõudu. Oma suure jõuga tegi ta palju kurja. Vägistas kord teadmatuses oma õe, kes, kuulda saades, et teo korda saatnud ta vend, enese uputas. Kullervo pärast seda suures mures. Saab lõpuks surma oma mõõga läbi. (Kukutas end mõõga otsa). Kord laseb ta hunte Ilmarise naist ärasüüa. Ilmarinen taob enesele uue mõrsja puhtast kullast kuid ei saa talle kuidagi elu sisse. Pakub seda Väinamõisele, see ei taha teda. Ilmarinen läheb Pohjalasse kosja kuid Pohjala perenaine ei anna oma teist tüdart. Ilmarinen ja Lemminkäinen

otsustavad Pohjalast Sampo äratua. Väinamõinen teeb kandle ja laulab sellega Pohjala väe magama. Omavad Sampo ja põgenevad. Louhi ärkab ja tõttab tagaajama. Louhi laseb merel tormi tõusta. Võitluse ajal kukub Sampo venest merde. Muisttükke ujub Soome randa, neist saab kuu kumama ja õnnepäevad paistma.

Väinamõinen valmistab uue kandle ja hakab laulma. Loodus kuulab V. laulu. Kõik loomad ja linnud tõttavad Väinolasse. Louhi viib kuu ja päikse Pohjalasse. V. läheb Pohjalasse, tekib äge võitlus. Hirmu tõttu päästab Louhi kuu ja päikse. Väinamõise lahkumine. Neiu Marjatta sünnitab poja. Kord kaob laps. Marjatta küsib tähelt kus laps, küsib kuult - keegi ei ütle. Viimaks halastab päike ja juhatab: „Pojuke võõni sohu sattund!“ Ema leiab lapse ja võtab nõuks last ristida. Tuuakse Karjalast vana Virokannas ristima. Viimane ei taha ristida, laps pole läbivaadatud. Väinamõinen peab otsuse andma mis lapsega teha. Väinamõinen ütleb: „Et laps soost saadud peab ta sohu heidetama.“ Kuid kahe nädalane laps hüüab: „Oh sa vana Väinamõinen, küll sa oled rumala otsuse teinud, mida paha olen teinud et mind sohu peab heidetama. Virokannas ristib lapse Karjala kuningaks taeva ja maa valitsejaks. See tegu vihastab Väinamõist, läheb rannale, laulab enesele vaskse vene ja purjetab jäädavalt Väinola väljedelt, Kalevala kungastelt. Kaugele, kaugele taeva serva ääre, purjutas Väinamõinen. Kadus sinna, laulud aga jättis rahvale igaveseks rõõmuks ja õnneks.“

19 pilet.

a) V.deklinatsioon.

Painumata sõnad, ainsuse omastav se lõpuline.

a liik: nimetav ne lõpulised.

b liik: nimetav s lõpuline.

I hulk: se tüvega, nimetav - ne lõpuga, 2-e silbilised

II-ses vältes. Näiteks: teine, naine.

II hulk: samuti kui I hulk, kuid III vältelised.

Näiteks: vaene, õudne.

III hulk: se tüvega, nimetav - ne lõpuga, III silbil.

I-ses vältes. Näiteks: punane.

IV hulk: samuti kui III-as hulk II-es vältes.

Näiteks: liivane.

V hulk: samuti kui eelmine, III-as vältes.

Näiteks: aasta.

V-da dekl. ne lõpuga sõnad on:

2-e silbilised II ja III vältes paindumata.

3-e - " - I ja III - " - " -

ja mitmuse osastava lõpp on:

2-e silbilised II-e vältelised - si.

2-e - " - III-a - " - - seid.

3-e - " - I-e - " - } - seid

3-e - " - II-e - " - }

3-e - " - III-a - " - - si.

Sõnad millede lõpp on - lane, nende mitmuse osastava lõpp on - si. Näiteks: venelane.

V-da deklinatsiooni s lõpuga kuuluvad sõnad:
2 silbil. I, II ja III-as vältes ja III-e ja rohkem silbilised paindumata.

Mitmuse osastava lõpp on:

2-e silbil. I v.) - seid.	3-e silbil. ja)
2-e silbil. II v.)	rohkem silbi-) - si.
2-e silbil. III v.- si.	listel)

b) Pulmalaulud.

Abielu põlve peetakse eestis suure au sees. Meheks saab rahva arvamise järele meesterahvas alles siis, kui tal juba naine, muidu nimetakse teda poisiks. Et paariminekut elus nii tähtsaks peeti ühendati seda sündmust iseäraliste tseremooniatega, mida pidamata ei tohtind jätta. Iseäranis pulmade juures peavad eestlased oma vanadest pruukidest kinni. Terve rahva seas tuntakse kosjakäiki isamehe seltsis, mõrsja hundianda ajamist ja kahe poolega pulmi, milles peale noorepaari veel iseäranis sajananem, sajanaine, peiu-poiss, kirstumees, pillimees, kõrvanaine ja sülelaps tähtsaid osi edendavad. Erilised toimingud: sajasõit nooriku majja. teretamine, nooriku peitmine ja ülesotsimine. Noorpaari lahkumine ja sõit peiu koju, tanutamine, laua taha viimine, sülepoisi sülle panemine, veimete jagamine, noorpaari magama viimine ja ülesäratamine, jumalaga jätmine.

c) Töölaulud.

Töötegemine seisis esivanemate juures lähedas ühenduses laulmise ja luuletamisega. Tööraskust püüti laululõbuga äravõita, teepikkust ja igavust lauluga lühendada. Töölaule lauldi enamasti suures hulgas koos. Lauluga kinnitati jõudu, anti ettevõtetele uut hoogu. Kõige tuttavamad koduse töö laulud on: künni - külvi - lõikuse ja rehepeksu laulud. Künnilauludes kiidetakse häid härgi, lõikuse tööl tuletati rutulist aega ja kibedaid suvetöid meele. Kiidetakse tütarlapse virkust ja sepa tööd. Lauldi ka karjas käies, küttides ja kalu püüdes.

20 pilet.

a) VI deklinatsioon.

Kõik sõnad, mis eelmistesse liikidesse ei kuulu ja enamuses III-as vältes II-se ehk rohkem silbilised paindumata.

I liik: 2'e silbilised III v. mille nimetav ja omastav sarnased. Näiteks: aasta - aasta. Selles liigis i tüvega sõnad võtavad mitmuse osastavas -id ette e. Selle järele kergem i mitmust moodustada

II liik: 2 s. III v. mille nimetav ja omastav isesugused. Nimetav konsonant lõpuga ja omastav vokaaliga. Nimetav on II silbiline ja omastav III s.

Näiteks: uulits - uulitsa.

III liik: Sõnad millede lõpud -ja.
(tegijasõnad) (kannataja - kannataja)

IV liik: Kesksõnad ehk partitsiibid. Oleviku kesksõnad ehk v partitsiibid. (mängiv - mängima).

V liik: Sõnad millel on -tu ja -nu(d) lõpud.
(õnnetu, kadumu).

VI liik: Sõnad millel lõpp on -kas, punakas, mustikas.

VII liik: Sõnad lõpuga -jas (valkjjas).

VIII liik: Sõnad mis saavad omastavas lõpu -da. (pime - pimed).

IX liik: Sõnad mis on -ksas ja s lõpuga (kaheksas, kuues jne.)

b) Leinalaulud.

Leina ja kurbtus laulud on ilusamad ja peenemad laulud eesti rahvaluules ja sellele tundub nii kohasena see isemoodi värsivorm ja stiil mis seda sisu meeleolulist külge veelgi lisab, sellele andes kunsti peenendet ja kaunistund kuju. See meeleolu ja see vorm - need mõlemad jäävadmeie luulekirjanduse üheks suuremaks väärtuseks ja ehteks. Näiteks: "Suu laulab, süda muretseb." "Nutan noorele rohule." "Ma istun mure mäella."

c) Kalevipoja algupära.

Vaevalt oli "Kalevipoeg" ilmud, kui õpetlased kohe ta uurimisele ja eritlemisele asusid. Esimest korda esineb see nimi 1818 a. Hupeli sõnastikus. Samakõlaline nimi on Soomes "Calenanpojat" kujulisena juba 1551 aastal ilmud "Uue Testamendi" Soome usundit käsitavas eeskõnes olemas. See Soome Kalevanpoeg ja meie Kalevipoeg on üks ja sama isik. Nime ja kangelase algkuju algupära ei ole teadus suutnud veel kindlaks määrata. Kalevipoegi on Soomes 12. Soni - Kalervo, Hiisi, Väinämöinen ja Jlmariinen on Kaleva poegadeks nimetatud. Ka venelasil on Kalevi kõlaline sõna, pärit 13 a.s. (Kroonika "Troitskaja letopis") räägib Kolõvani linnast Tšundimaal. See Kolõvan on õpetlaste arvamise järele Tallinn. Tuntakse veel kangelast Kolõvanitš, kui ainult sääl, kus venelased Soome - sugu rahvastega kokku puutuvad. E.N. Setäla tõendab, et Kalev Leedust laenatud, ning seppa tähendab, Oma väite põhjendusena toob ta ette Eestist saadud lastelaulude teisendid, milledes Kalev rauda annab. Eestis on Kalevipoja ained pääasjalikult lugude kujul olemas. Eisen jagab neid 4-ja gruppi: 1) jutud maamooondusist 2) ehitamised 3) teekäimised 4) võitlused vastastega ja kiviviskamised. Kalevipoja tegude ajalooline alus jääb muidugi tundmatumaks. E.N. Setäla arvas Kalevipoja algkuju ühes Soome jutus leidvat, millest munast sünninud tugevast poisist räägitakse.

21 pilet.

a) I konjugatsioon.

Lähemalt tabelis (lisa).

b) Kalevala ja eesti rahvalaulude
sugulus.

Kaarle Krohni arvamise järele on umbes 20-ne tähtsama "Kalevala" laulu kodu Eestis. Need on: 1) Loomine 2) Suur tamm 3) Nuttes kojutulek 4) Pisarate veeremine 5) 3 kägu 6) Taevakehade kosimine 7) Venepuu otsimine 8) Vanemate laualkäimine 9) Sepal ehte valmistamine 10) Toonelt kosimine 11) Jmetööd 12) Suur härg 13) Humal ja oder 14) Lapse vaatamine 15) Surmasõnumed 16) Ristitud mets 17) Kuldne neid 18) Venna laevasõit 19) Kandle süüd 20) Maretigi lugu. Sest nimestikust selgub et ligikaudu pool "Kalevala" ainetest eesti algupära on. Et aga "Kalevala" kuju nende lüüriliste ainetega võrreldes uuena ja võõrana paistab on selle eelpool näidatud laulurändamisega seletatav.

22 pilet.

a) II konjugatsioon.

Vaata tabelis.

b) Eepiline ja lüüriline element

rahvalaulus.

Eepilisi rahvalaule jagab Hurt sisu järele järgmistesse liikidesse:

1) Müütilised lugulaulud 2) Legendalsed 3) Muinasjutulised 4) Jlujutulised. Müütilistes lauludes esinevad tegelastena muinasusulised valmud ("Suure tamme laul"). Legendalisteks kutsutakse neid laule kus esineb usulise sisuga muinaslugu, milles kas Jumal, Kristus ehk Maria või mõni muu isik, keda kirikuloos pühaks tunnistakse, tegelasena esineb. (Jeesuse ja Maria sõit.).

Muinasjutulised erinevad eelmisist sellepolest, et neis ei müütilisi olevusi ega ristiusu pühi inimesi ei esine. "Mehe hukkaja Mai."

Jlujutulised lugulaulud erinevad eelminevaist, et neis üleloomulikud ja imelikud nähtused ning sündmused täiesti puuduvad. Kuuleme neis vaid igapäevase elu vastukaja ja mille sündmustikust midagi ebaloomulikku ei leidu. Nende hulka kuuluvad korduslaululud (Kari kadunud.)

Lüürilised rahvalaulud lähenevad vormi poolest jutustavatele lauludele. Suurem hulk vanu eesti tunde-laule ja nimelt kõige ilusamad on eleegilikku laadi, neist tundub sügav lein mis isegi lõbulauludes esineb ("Suu laulab, süda muretseb, silmad vetta veeretavad"). Selles ilmutab eestlane oma paendumata karakterit, tema ei tunne mure pehmitust ega vaigistust. Pihkva eestlased nimetavad oma lüürilisi ruوسي korralauludeks. Jseäranis rikkad ja luulelise väärtuse poolest tähelepanemise väärt on nimelt: "Laulud luulest ja ilust"
2) Perekonna elu 3) Laulud loodusest 4) Töölaulud 5) Eluseisuste laulud 6) Sõjalaulud 7) Seltskonna ja pidu laulud 8) Elutõsi ja nali.

23 pilet.

a) III-as konjugatsioon.

Vaata tabelis.

b) Rahvalaulu värsiehitus.

Värsis on 4 trohhällist värsijalga s.t. 8 silpi:
"Liigu linnu keelekene" — — | — — | — — | — —

Erandlikult võib esimeses värsijalas kahe silbi asemel ka kolm, koguni neli olla:

3 silpi: Oh seda häada häälekesta — — | — — | — — | — —

4 silpi: Ühe pani /kuuksi/ kullendama — — — — | — — | — — | — —

Erandlikult võib kahesilbilise jala asemel olla üks ühesilbiline sõna (haril.pika vokaaliga): kuu, suu, maa jne., näit.: tegi kuu, tegi kaks — — | — — | — — | — —

Värsirõhud satuvad sõnarõhkudega ühte, vahel ei satu ühte. Ühtesattumine: Liigu linnu keelekene, mölgu marja meelekene. Näitused värsi ja sõna rõhkude mitte ühtesattumisest: ilutse südamekene... Kus on kullala kodugi jne. Pikk esimene sõnasilp ei või olla värsirõhutumas kohas ja lühikene esimene sõnasilp ei tohi

olla värsijala rõhulises kohas. Lähemalt vaata Aaviku "Valik rahvalaule" lehekülj 159.

24 pilet.

a) IV konjugatsioon.

Vaata tabelis.

b) Rahvalaulu stiiliseärasused.

Need on: 1) Riimi äraolek. Kui esineb mingisugune riim, siis on see juhuslik või erakorraline. Riimi äraolekut tasuvad alliteratsioon ja parallelism. 2) Alliteratsioon ehk alghäälikute samasus, mis seisab ses, et sama värsis kaks või rohkem sõna algavad sama konsonandiga või vokaaliga; vokaalide alliteratsiooni nimetatakse ka assonantsiks, kus juures vokaalid ei tarvitse samad olla, h loetakse konsonantide hulka või teda üleüldse ei võeta arvesse näit: Kus on kulla koduke ja hella eluaseke...

Harva võib alliteratsioon puududa 2) parallelism ehk mõtteriim mis seisab ses, et sama mõtte kahe või kolme (vahel veel rohkem) värsiga varieeritakse, nii nagu ta tähtsus ja hoog seda mingikorral nõuab.

Näituseks: Kes toob muldaje õluta

Haudaje hane osada (I paralleelvärs)
Liivaje sealihada (II - " ↓)
Kalmuje kana muneda (III ")
Kabelje keedukalja (IV - " -)

Üks isemoodi liik paralleelvärse on see, kui eelmise värssi teine pool järgmise värssi esimese poolena kordub:

Et las ütlen uuest ümber,
Uuest ümber, taas tagasi.

Ilus on kui osa paralleelvärssidest on sõnarõhulised, osa jälle värsirõhulised, ja nimelt järgmisel kombel:

Viru naised veeretasiid, (sõnarõhuline)
Harju naised arvatasid, (- " -)
Järve tütered jagasid (värsirõhuline)

25 pilet.

a) V konjugatsioon.

Vaata tabelis.

b) Eesti kirjakeele loojad ja
arenemisjärgud.

Eesti keele rajajaks peetakse pastor Heinrich Stahl'i, kes andis välja "Kodu ja käsiraamatu" mille sisu: katked pühakirja tõlkest, laulud, palved, katekismus - vigu lõpmata hulk. Esimene tähtsam ilmalik kirjanik oli G. Arvelius. On olemas kolm ajajärku: a) Segane Saksa - Eesti kirikukeele aeg b) Parandatud eesti kirikukeele aeg c) Haleduse vool.

Esimesed vanad keele mälestusmargid: vanem eesti keeles üleskirjutet sõna on Jomala. Skandinaavia muinasloos jutustakse et ühissoomlaste asupaigas Bjarmas seisnud tore tempel, milles Jomala ja Thor'i kujud kalliskivide sees särasid. Ka 2 Skandinaavia reisi-
jat Thore Hunt ja Karl (1026) käinud Bjarme maal kauplemas ja leidnud metsas aia sees puust kiju, mille süle rahaga täidet, elanikud nimetanud seda Jomala kujuk. Läti Hendriku kroonikast: Eesti hüüe "Taara avita" (Tarapiita) "Lembitu" "Maleva" "Vanem". Kui saarlased saksa preestrit piinasid õelnud nad pilgates: "Laula, laula pappi." Siis veel 6 vanaseaduse paragrahvi: "Liivi stifti talurahva õigustest" orduvalitsuse ajast. Arst Sigismund Averbachile antud tunnistuse tõlge (1589 a).

Vaimuliku kirjanduse algus: 15 a.s. peale pidid preestrid eesti keelt mõistma. Käsikirjalise pühakirja väljaandjaks oli esimene Pühavaimu kiriku õpetaja Georg Müller (1600 - 1606) 39 jutlust nendest 20 kiriku lauludest. Ühesõna jaoks tarvitas kuni 8 erivormi. 300 aasta eest ei olnud veel kaasaütlevat käänet (silmade kaas näinud s.t. silmadega näinud).

Esimesed Eesti raamatud: Jesuiit Buccius tõlkis Rooma katekismuse Tartu keelde. 1632 a. avatakse Tartus Gustav Adolphi käsul ülikool. Vaimulik elu ärkas. Tõusid kaks esimest eesti kirjanikku Stahl

ja Rosshinius. Järvamaa praost Heiarich Stahl uuris ja õppis hoolega eesti keelt 1632 a. annab raamatu välja: "Hand u. Hausbuch für d. Fürstentum Esten in Lievland." Rosshinius andis Tartu keeles katekismuse ja Võru keele "Kodu ja käsiraamatu" välja.

Eesti muinasusu ja rahvaluule esimesed üleskirjutajad: Gutslav (1644) "Kurzer Bericht d.Falsch heilig genannten Bäche in Lievland Wöhanda," andis ka Võru keele grammatika välja.

Forselius: "Der Einfältigen Esten aberglaubische Gebränche, Weisen und Gewohnheiten."

Verginius: tõlkis "Vastse testamendi" 1686 a.

"Lutheruse suure katekismuse" 1684 a.

Peale selle andis esimese ilmaliku jutustuse eesti keeles välja ("Jeruusalemma ärahävitamisest" laulu- raamatu lisana).

Käsu Hants: 36 salmiline "Nutu laul Tartu linna ärahävitamise üle" (1708).

b) Parandatud eesti kirikukeele aeg.

Fischer (esimene piibli konferents 1686) teine 1687. Johann Hornung, parandatud eesti kirjakeele looja, tõlkis "Uue testamendi" Tallinna murdesse. "Grammatika Estonica" 1693 a. Eesti piibli tõlkija on Thor Helle (1739). "Eesti keele õpetus" 1732, kus lisana 525 vanasõna ja 135 rahvamõistatust, "Viis head juttu ühe õpetaja ja talupoja vahel."

c) Haleduse vool: õpetaja Hupeli (1780) grammatika. F.G.Arvelius oli tähtsam ja esimene kirjamees. "Kauni jutto ja õppetuse raamat" 1782 a. "Ramma Joosepi Hädda ja Abbi Raamat" - 10000 eksemplari hinnata rahva sekka. v.Villmann - Saaremaa õpetaja "Jutud ja mõistatused" 1782 a. v.Luce - Kuresaare arst. "Saaremaa juturaamat" 1812 a. v.Holz - "Luggemised Tallorahva mõistuse ja südame juhatuses," 1817 a. Rosenplänteri "Beiträge". Otto Maasingi "Pühapäeva vahelugemised". C.V.Freudlich: "Siin on Madgeburgi linna hirmsast ärarikkumisest" 1837 J.V.Jannsen: kolm annet "Sioni laulukannel" 1845. "Uus varises", "Maatargad". L-Koidula "Emajõe ööbik."

26 pilet.

a) Lauseliikmed.

Lause sisaldab eneses esiteks mõiste, kellest või millest on jutt = alus ehk subjekt ja teiseks tegevuse

mida sõoritab see mõiste = ütetus ehk predikaat. Subjekt ja predikaat esinevad lausesomaette iseseisvalt ega olene muist lause liikmeist, mispärast neid nimetakse iseseisviks lauseliikmeiks. Kuid neile võivad alluda muud sõnad, mis ligemalt määravad ja otsekui täiendavad üht või teist, mispärast neid lauseliikmeid nimetakse üldiselt täiendusiks, ehk alistuvaiks lauseliikmeiks, mis olenevad muist, kuna sõna, millele allub täiendus, nimetakse viimase pääsõnaks.

Sõna liigile alluvuse järele eraldatakse: 1) supstandiivi täiendus ehk atribuut 2) adjektiivivi või adverbi täiendus = adverbiaal 3) Sihilise ehk transitiivse verbi täiendus = objekt 4) sihitu ehk intransitiivse verbi täiendus = adverbiaal 5) Verbi ja substantiivi ühine täiendus = predikaadi täide.

Kokkuvõttes eraldakse siis lõpulikult järgmised lauseliikmed: a) iseseisvad: 1) subjekt 2) predikaat b) alistuvad: 1) predikaadi täide 2) objekt, adverbiaal, 4) atribuut 5) lausetäiendus.

b) Objekt.

Objekt väljendab olevust, asja või mistahes muud mõistet, millel on juhit transitiivne ehk sihiline verbi tegevus ja mis on järjekulult verbi tegevuse ese või alune. Objektiks võib olla: 1) igasugune noomen, aga ainult sihitavas või osastavas käändes, 2) verbide 1. infinitiiv 3) kogu lause.

Näited: Ära põlga isamaad;
Maas lamajad ei lööda,
Kas sõpru kohtasid teatris,
Et Eesti ei püsi.

Objekt esineb totaalsena ja partsiaalsena; esimene väljendub sihitavas käändes, teine osastavas.

c) Objekti käänded.

Nagu subjekt ja predikaadi täide nii esineb ka objekt totaalsena ja partsiaalsena; objekti totaalsus ja partsiaalsus oleneb: 1) objekti enese iseloomust: totaalne objekt sisaldab kogu objekt-sõna mõiste, partsiaalne ainult osa sellest.

2) Verbi iseloomust: lõpuni viid või korraga tehtav tegevus eeldub totaalset, poolelijäänd või kestev tegevus partiaalset objekti.

3) Predikaatverbi jaatavast või eitavast kujust: sisuliselt eitavas lauses on objekt alati partsiaalne.

d) Kalevipoja ühiskondlik ja kirjanduslik väärtus.

"Kalevipoeg" ei ole rahvaeepos, vaid töö, mis eepilis - lüürilist rahvalaulest ja muinasjutu alusel loodud kunstrahvalaulu katkeist kokku on säetud. G.Suits nimetab "Kalevipoega" mitte rahvaeeposeks vaid rahvuslikuks eeposeks. Kalevipoeg ei ole ka sisuliselt rahva loodud tervik, vaid paljudest erisisulisist ai- neist kokkuliidetud teos, toopärast nimetakse "Kalevipoega" kunstrahvaluuleks. Kalevipojal ei ole seda kunstilist väärtust, mis "Kalevalal", sellepärast et Kreutzvald ei oskanud rahvaluulet instinktiivselt jäljendada, teaduslikult jäljendamiseks puudub tal aga vana grammatika ja arhailise värsi tarvitamisoskus. Sellepärast ei ole ta ka meie kirjandusse kuigi sügavaid jälgi jät- nud. Ta mõju on aga olnud mõõtmatu suur hoopis teisel alal. Selle mõju lähedale ei küüni ühegi Eesti teose mõju. "Kalevipoeg" on nimelt rahvuslikku iseteadvust ära- tavalt ja kasvatavalt mõjund. Saksa soost Balti luule- taja Schultz - Bertram oli Eesti õpetatud Seltsis "Kalevalast" rääkides ütelnud: "Mõtelge missugust üles- tõstvat mõju mahasõtkutud rahvasse ärgand teadvus aval- dab, et temal ajalooline olemine ja suurus on olnud. Kas ei oleks tema meelest niisamuti, kui et kerjajale äkisti öeldakse: Sa oled kuningapoeg! Sest kas rohkem vastuvaidlemata tunnistust ühe rahva ajaloolisest täht- susest võib olemas olla, kui et temal oma vägimehelaul on. Andkem rahvale lugulaul ja ajalugu ja võit on meie päralt." Eepos anti ja rahvas tundis tõesti, et ta kuningapoeg oli. Uus elu tõusis. Mis sest et teadus pärast selle unistuse kuninglikust sündimisest ümber lükkas ja selgeks tegi, et "Kalevipoeg" tõsine rahva- eepos ei ole ega ka suuremat kirjanduslist väärtust pole. See ekslik arvamine oli oma töö teinud. Maarahvas oli ta mõjul end tõesti kuningapoja kohaselt üleval

pidanud, ta on saand rahvuseks.

27 pilet.

a) Objekti tähtsamad

reeglid.

Eesti keele iseloomule on omasem et enne esitetakse ikka tegevus ise ja siis alles see objekt, millele tegevus sihitakse.

Täisobjekti käändeks on sihitav mis on mitmuses küll alati nimetava kujuline, kuid ainsuses kord nimetava, kord omastava kujuline, mis tekitabki segadusi.

Nimetava kujuline on sihitav alati siis kui ta allub 1) imperatiivsele või 2) passiivsele verbivormile, teisele verbivormile alluv objekt on omastavakujuline.

Näited: 1) osta - ostke mulle raamat (mitte raamatu) 2) mulle ostetakse - osteti - on ostet raamat (mitte kuidagi raamat ei saa olla siin subjektiks: kes ostab, kes teeb, see jääbpassiivse kõne juures teadmatuks. Nominatiivi objekt esineb mõnikord ka kindla kõneviisi puhul, kui see sisuliselt väljendab käskivat kõnet: ostame üks raamat = ostkem raamat.

Kui objekti pääsõnaks on passiivne verbivorm, tuleb iseäranis hoiduda osaobjekti liialdasest tarvitamisest: mitte lepingut tunnisteti tühjaks, vaid leping tunnistati tühjaks.

Kõige enam täisobjekti käände vigu tehtakse niisugusel korral kui objekti pääsõnaks on infinitiiv (mitte isikuline verbivorm). Infinitiivse verbi objekt on alati nimetavakujuline 1) kui infinitiiv ise on lause objektiks või subjekti täienduseks 2) kui lause predikaadiks on juba nii-kui-nii nominatiivset objekti eeldav imperatiivne või passiivne verbivorm. Muil juhtumisel infinitiivse verbi objekt on omastava kujuline. Näited: I) Tuleb kirjutada sõbrale õnnesoov sel puhul (vrdl. tahan saata talle õnnesoovi sel puhul) II) Pätsile tehti ülesandeks säada kokku uus valitsus (mitte valitsust ega valitsuse).

Nagu I-se niisama on ka III-da infinitiivi objekt nimetavakujuline, kui lause predikaadiks on passiivne või imperatiivne verbivorm. Näiteks: oldi kohustet too-

ma noor täkk (mitte noore täku, ega noort täkku).

b) Mitmuse partitiivi vead.

Suurim viga on, et murdeti lõpu -sid asemele on üldistund kõigisse sõnusse lõpp -si. Murrete mõjul tungib siis see -si ikka ja ikka ka kirjakeelde, sünnitades siin lõputa segadusi, kuna kirjakeel tunnustab lõppu -si ainult -ne -se ja -s -se suffikseis ja säälgil ainult siis kui silp -se on rõhutus asendis (naisi, inimesi jne.) igalpool mujal on si kirjakeeles jäme murdeviga, ühesilbilises tuleb võimalikult tarvitada i mitmust mis hääliksääduslik näit: maid, töid. Diftongtüvedes sellevastu on võimalik ainult -sid: täisid, koisid.

Lõppkokkuvõte:

1) ühesilbilisis -id ~ -sid 2) ühesilbilisiks lühendumis -u, i tüvedes -e ja e tüvedes -i, a tüvedes kas siis -u, -i või igalpool -e, kuna murdeline -a ei esine kirjakeeles kunagi 3) kahesilbil. lühi ja pikavältelisis -sid 4) 2-e silbil. lühendumis ja mitme silbilisis -id, kusjuures tüve lõppvokaal püsib -id ees (-i tüvedes -eid). 5) lõpp -si esineb ainult -ne: -se ja -s: -se suffikseis rõhutus asendis 6) astmevahelduslikkes sõnus on mitmuse osastav alati tugevaastmeline 7) erandeid ei ole ühtegi.

Mag. Joh. Aavik annab tabeli (lühendud kujul) mitmuse partitiivi suhtes:

- 1) l'he silbilised vokaallõpulisid.
 - a) maa, soo a) aid, -eid, -oid jne. maid.
 - b) koi, prii b) -sid, koisid.
- 2) painuvad: nomin. tugev, genet. nõrk.
 - a) sõda - sõja -sid (sõdasid, või sõdu)
vald - valla -u, -i, -e: valdu
- 3) vastupidi painuvad: nomin. nõrk genet. tugev.

kolle - kolde	} -aid, -eid.
hammas - hamba	
- 4) painumata: nomin. ja genet. samas vältes ja astmes.

a) piiga (2 silpi, II välde)	} -sid.
b) pere (I välde, e lõpp)	

- 5) painumata, nagu IV liik.
a) aasta (2 silpi, III välde) -aid, -eid, -uid.
b) raamat (genet. 3 silpi)
- 6) -ne ja -s sõnad, genet. -se.
teine, tundmus, sõrmus -si ja -seid
(teisi, tundmusi, sõrmuseid)

Lühema mitmuse partitiivi moodustamise tabelikujuline vormel:

Kõik ühesilbilised a tüvelised painduvad sõnad, mille de esimeses silbis esi $\bar{$ nevad sisevokaalid a, õ, i, ei, äi - omavad mitmuse partitiivi alati u . Erandina on 8 sõna: silm, king, pikk, iga, isa, iva, lisa, nisa. Kui aga esimeses silbis mingi muu vokaal (e, o, ä, ö, y) siis on mitmuse partitiiv i lõpuline (lehm, koht, kurb, märg, külm). Erandina: a tüvelistest: uba - ube, oda - ode, oma - omi, osa - osi, orja - orje, nua v nule.

Nii siis:

A tüvedel mitm. partitiiv (olenedes I-se silbi vokaal- list)	{ -u: (jalga - jalgu) -i: (kohta - kohti) -e: (uba - ube)
E tüvedel mitm. partitiiv	-i: (lehte - lehti)
I " " "	} (pilti - pilte) -e:
U " " "	

Harjutusülesanded:

Järgmistes lausetes sid=lõpuliste mitmuse partitiivide asemelle panna lühemad vokaalõpulised (selleks kõige parem laused ümber kirjutada) ja siis "Võtme" järele kontrollleerida.

A. Uulitsatel liikus ainult harvasid rahvahulkasid. - Ses kaupluses müüdi kõiksugu kaupasid, põllesid, särkisid, nõelasid jne. - Ta kandis hallisid kingasid ja mustasid sukkasid. - Sel masinal on palju väntasid ja rihmasid. - Otsitakse osavaid seppasid. - Ta sai omalt

sõbralt pikki kirjasid, täis hellasid sõnasid.- Sügiselgi on soojasid ilmasid. - Keskaajal tehti sagedasti tuleriistasid, kus arvatavaid nõidasid põletati. - Pühale maale rändas iga aasta hulk munkasid ja nunnasid. - Meie külas oli palju kiikesid. Nüüd näeb surnuaedades palju värskaid haudasid. - Sõda sünnitab kurbasid leskesid. - Hoovis oli kari kõhnasid hurtasid.- Juba muidugi kalliste kaupade hindasid tõstetakse, kui kaupasid vähe on. - Seinal rippus palju mänguriistasid, iseäranis gitarrisid ja mandoliinisid. - Jsegi kõiki kohtasid ja urkasid läbi otsides ei leitud midagi. - Säääl istus rida hallisid raukasid, kes parandasid vanasid võrkusid. - Tal oli seal palju ametlikkusid asjasid ajada. - Rebased liigutasid oma pikkasid händasid. - Eestis on palju koolisid ja seltsisid. - Seal kasvas leppasid ja tammesid. - Seks oli ta teinud suuri võlgasid. - Maailma meredes on palju saaresid ja saarestikkusid. - Palju pumpasid oli keldrist vett välja pumpamas. - Kogu maja oli täis kõiksugu halbasi lõhnasid. - Nad kannatasid ses töös hirmsaid vaevasid ja piinasid. - Tuul lehvitas ta kuuehõlmasid.

V õ t i.

(Eelmise ülesande lahendus).

A. Uulitsatel liikus ainult harvu rahvahulki. Seş kaupluses müüdi kõiksugu kaupu: kuubi, põlli, särke, nõelu jne. - Ta kandis halle kingi ja musti sukki. Sel masinal on palju vänti ja rihmu. - Otsitakse osavaid seppi. - Ta sai omalt sõbralt pikki kirju täis helli sõnu. - Sügiselgi on sooje ilmu. - Keskaajal tehti sagedasti tuleriitu, kus arvatavaid nõidu põletati. Pühale maale rändas iga aasta hulk munki ja nunnid. - Meie külas oli palju kiiki. - Nüüd näeb surnuaedades palju värskaid haudu. - Sõda sünnitab kurbi leski. - Hoovis oli kari kõhnu hurti. - Juba muidugi kalliste kaupade hindu tõstetakse, kui kaupu vähe on. - Seinal rippus palju mänguriistu, iseäranis gitarre ja mandoliine. - Jsegi kõiki kohti ja nurki läbi otsides ei leitud midagi. - Säääl istus rida halle rauku, kes parandasid vanu võrke. - Tal oli seal palju ametlikke asju ajada. - Rebased liigutasid ome pikki händi. -

Eestis on palju koole ja seltse. - Seal kasvas leppi ja tammi. Seks oli teinud ta suuri võlgu. - Maa ilma meres on palju saari ja saarestikke. - Palju pumpi oli keldrist vett välja pumpamas. - Kogu maja oli täis kõiksugu halbu lõhnu. - Nad kannatasid ses töös hirmsaid vaevu ja piinu. - Tuul lehvitas ta kuue hõlmu.-

c) Esivanemate usk
muinasjuttudes.

Soome sugu rahvaste kõige vanem usk oli surnud hingede kummardamine. See põhjenes arvamise peal et hing suremata on. Sellepärast kanti surnukeha eest suurt hoolt, pesti puhtaks, seati kobralikult riidesse, panti temale hauataguse elu jaoks toitu, tööriistu jne. hauda kaasa.

Lugupeetud surnud töusid kõrgemateks olevusteks, kes aunime uku kandsid. Austatavaid ukusid oli esitotsa palju, kuna viimaks müristamise jumal selle nime endale päriks omandas. Peale Uku on tal veel teisi nimetusi, nagu Vanaisa, Taevataat, Äike, Kõu, Pikker jne. ühtlasi nimetat ka Taaraks. Surnute paika nimetati manalaks ehk Tuonelaks ja selle elanikke manalasteks, kesrõõmita varjuelu elasid. Selle surmariigi valitseja oli Mana ehk Tuoni, ilma armuta ja leppimata jumal. Eesti muinasusku tuleb hingede ehk vaimude usuks nimetada (spiritualism). Meie esivanemad ei kummardanud looduse vägesid, asju, vaid vaimu, haldjat, kes neis asus ja neid varjas. Jga asjal looduses oli oma kaitsevaim oma haldjas. Meie esivanemad ei pidanud haldjaid mitte jumalateks vaid vaimudeks. Sedamööda, kus keegi vaim asub, nimetakse teda kodu, õue, metsa, vesi, soohaldjaks, maaaluseks, rahaaugu vaimuks jne. Mõned haldjad on kurjad, teised lahked.

28 pilet

a) Objekti v o a d.

Objekti vigu on suurendanud kahtlemata ka võõraste keelte mõju, eriti meie haritlaskonnas. Kõige enam

patustetakse üldiselt liialdase osaobjekti tarvitamisega. - See viga on harilikult ikka ühenduses ka valesõnajärjekorraga lauses. Saksa keele mõjul asetatakse objekt tihti juba verbi ette, kuna eesti keele iseloomule on omasem, et enne esitetaks ikka tegevus ise ja siis alles see objekt, millele tegevus sihitakse. Kui pidada kinni sellest loogilisest sõnajärjekorrast siis kaovad juba iseendast ka paljud objektivead lihtsa keelelise instinkti põhjal, Siis mitte: Jumalad võtsid ta palvet kuulda, vaid: võtsid kuulda tema palve. Hoiduda tuleb iseäranis ka pronoomenite osastava liialdast tarvitamisest, olgugi et see on saand õige üldiseks keeleveaks. Mitte: papp pani neid paari, vaid: pani nad paari. Mitte: teda maeti sügisel vaid: tema maeti. Mitte mina ristin sind, vaid mina ristin sinu. Nagu patustetakse osaobjekti liialdase tarvitamisega õige kuju leidmisega. Täisobjekti käändeks on sihitav, mis on mitmuses küll alati nimetavakujuline, kuid ainsuses kord nimetava - kord omastava kujuline. Näit.: osta mulle puuhobune mitte puuhobuse.

Verbi objekt on alati nimetavakujuline:

1) kui infinitiiv ise on lause subjektiks või subjekti täienduseks või 2) kui lause predikaadiks on juba nii-kuinii nominatiivset objekti eeldav imperatiivne või passiivne verbi vorm. Muil juhtumisel infinitse verbi objekt on omastavakujuline.

Näited: 1) muuta (subjekt) eestiliseks oma saksa-keelne perekonnanimi on meie kõikide kohus, kuid vaja otsida (subj.) maitsekas nimi.

b) "Kalevipoeg" ja "Kalevala"
eepostena.

Võime "Kalevipoega" ainult "Kalevala" valgusel mõista. Nagu uuemad uurimised selgeks on teind, ei ole "Kalevale" mitte ühtlane ning tervikuline Soome rahva loodud eepos. "Kalevala" on üksikute kangelaslugude ja teiste rahvaluule liikide nagu pulmalaulude, lausumiste jne. osava ühendamise kaudu tekkinud eepos. "Kalevala" ained on kokkusäädja Elias Lönnrot rahvasuust rahvalaulu runovormilisena kogund. R. von Beckeri (1820) ja Topeliuse (1822 - 1836) rahvalaulude kogudest ongi Linrot oma idee saand.

Et runod üheskoos terviku sünnitavad näitas juba von Becker. "Kalevala" ilmus 1835 a. Ta oli 12000-de värsiline ning oli 32 runose jagatud. Uus suurendatud trükk ilmus 50 runos. 1849.

Samasuguseist aineist on "Kalevipoegki" kokku säetud. Vahe seisab ainult selles, et Kreutzvaldil "Kalevipoja" aineist mitte värsivormilisena tarvitada olnud, vaid suuremalt osalt üksikuist proosalugudeist värsidesse tuli valada. Rahvalaulu teisendite arv mis Kreutzvaldil tarvitada oli, ulatas ehk umbes 2000 -ni. Fählmann kavatses "Kalevipoja" esiteks seitsme, siis aga kahesteistkümmet looliseks. Kreutzvald peatas esialgu ka Fählmanni jaotuse juures. Pärast aga suurendas ta lugude arvu kuni kahekümneni. Värside arv "Kalevipojas" ulatab 20000-ni. "Kalevala" runode vorm on samasugune, kui Soome-Karjala rahvalaulu vorm üldse. Värs seisab koos 4-jast trohhäusest. See värsimõõt on pärit arvatavasti Ühis-Soome ajast. $\frac{\text{—}}{\text{—}} \text{—} | \frac{\text{—}}{\text{—}} \text{—} | \frac{\text{—}}{\text{—}} \text{—} | \frac{\text{—}}{\text{—}} \text{—}$
"Kalevala" mõju oli "Kalevipoja" peale väga suur (palju laenatud eelmiselt.).

c) Nende kompositsioon.

Kõige vanemad teated "Kalevipojast" leiame Rosenplänteri ajakirja "Beiträge" IX vihus ilmund Knüpferi märkusest. 1836 a. juhtis ajakirjal "Inlandis" praost Schüslöffel "Kalevipoja" ainele tähelepanu. J. Schulz-Bertram juhtis 1838 a. Eesti Õpetatud Seltsis "Kalevalast rääkides sellele tähelepanu, et Eestiski sellelaadilisi eepose aineid olemas. Fählmann hakkab E.Õ.S. soovil "Kalevipoja" aineid korjama. Eepose otsustas Fählmann Heraklese tegude eeskujul 12 lukku jaotada. Varajane surm lõpetas ta töö. F.R.Kreutzvald jätkas ta tööd. Võttis 2 teekonda Setumaale ette, kus tal korda läks hulk laule koguda. Kauase ja raske töö viljana ilmus viimaks 1857 - 1861 a. sügisel Tartus saksakeelse tõlkega varustatud "Kalevipoja" väljaanne. "Kalevala" kompositsioonist juba eelmises kõneldud.

L I S A.

Sõnade lahus ja kokkukirjutamisest.
(Mag. Aaviku loengust 25.X.26. Tall.
Kolledži kõrgemas osas.)

Eesti ortograafia raskem pätükk on sõnade lahus ja kokkukirjutamine. Peensusteni on see küsimus alles läbi töötamata.

Üldreegel: Kokkukirjutakse üldmõisted s.t. üldiselt sõnad, mis kokku sulanud nagu näiteks: neljapäev, talupoeg ja jne. ja omaette mõisted nagu: salakaubavedajad, tagavaraväemees. Mis juhuslik mõiste - lahus.

Kokkukirjutakse: 1) nominatiivsed liituvused näiteks: vesiveski.

2. Genetiivne liitumine: kokku, kui genetiiv ja nominatiiv sarnane: kui see tähendab materjaali näiteks: tinalusikas, kui ta tähendab kuju (torukübar) kui ta tähendab võrdlust (tinaraske), siis veel - -kond sõnad näiteks: ringkond, kui ta tähendab laadi, liiki, otstarbet ühises mõttes. Näiteks: politseikoer, laelamp, rahvakool, rukkilill, vihmauss, auhind, lõunasöök, suvikübar, talutöö, öömaja, homikkülm, maailmasõda, haigemaja. Aga haige maja (kelle) - siin lahus. Kokku veel kui ainsuse omastav tähendab mitmust: Kuusemets, raamatukogu, viljapuuad, valupisar (aga sügava valu pisar - lahus), leivaküpsetaja (selle leiva küpsetaja - lahus).
3. Keha - , asjade- ja masina osad: päaluu, sullevars, vihmahulk, vankriais, puusirp, õiekroon, aurujõud, põllutöömasin, koolivaheae, kirjavahemärkideõpetus.
4. Kui tähendab hulka: vihmatilek, lillekimp, rauahunnik.
5. Kui tähendab suhet: vereväene, sõnaaher.
6. Juhusel kui omadussõna jääb nimisõna eel muutmatuks - kui mitte, siis lahus: vanaisa, valeõpetus.
7. Kui kaks omadussõna järgimööda: hapumagus, kurikaval, tumeroheline, hulljulge. Kui need aga juhuslikku laadi ja liig pikad sõnad, siis ühenduskriips panna: pahatahtelik irooniline.
8. -võitu: nõrgavõitu, väiksevõitu.

9. -karva: vasekarva, taevakarva.
10. -täis: tassitais, suutais.
11. -poeg: kassipoeg, hundipoeg.
12. -härä: parunihärä, krahviproua.
13. -maa: Prantsusmaa jne.
14. Jõesed, järved, mäed - kui lahutamata ühenduses eelmise sõnaga: Munemägi, Emajõgi, Pühajärv - kui mitte siis lahus: Volga jõgi, Ararati mägi Ladoga järv.
15. Lahed: Soomelaht, Riialaht, Potnialaht.
16. Mered: Läänemeri, Vahemeri.
17. Tänavad lahus kirjutada.
18. Pärinimede ühendused lahus ühenduskriipsuga: Koidula - aegne, Tartu - Viljandi - vaheline.
19. Eelsõnad ära, välja, tagasi - lahus, kui nad on verbi s.t. aegsõna vormi ees, kui mitte siis kokku: välja andma, väljaandja, ära andma, äraandja.
20. Pronoomenid: igauks, igamees, mingisugune.
21. Adverbid: niisamuti, niipalju, seepärast, siitpäele, püstijalu, omaette, päaleselle, häämeelega, ühtesoodu.
22. Seltside ja asutuste nimed suure tähega kirjutada: Vigastatud Sõjameeste Abiandmise Selts.
23. Numbrid äriortograafias kõik kokku kirjutada: viiskümmentuhakakssadakuuskümendseitse marka.

P A S S I I V I V O R M I D.

- I
- a) Olevik nõrgas paines, teised vormid tugevas paines näituseks: tuuakse, süüakse.
Erand: saadakse - saajakse.
jäädakse - jääjakse.
 - b) tugev paine. Näituseks: võidakse, käidakse, kruidud, käidi.
ainult (käiakse).
- II
- a) -i ja -u tüvedest nõrgas paines kõnnitakse, liiguti. -a ja -e tüvedes tugev paine: murtakse, murti, kuuldav.
 - b) lubatakse, põleti.
Erand: Oleviku nõrgas paines, teised tugevas pai

nes: minnakse, surrakse, esitellakse, mõtiskeldi.

III. Nõrk paine.

- a) lõigatakse, visati.
- b) kaubeldakse, õmmeldi.

IV. Nõrgas paines.

a tüvedes lõppvokaal muutub ka -eks. kaotatakse, -
kaotetakse.

V. kirjuta
põgene
avaldu

-takse

a tüvedes lõppvokaal a
muutub ka -e-ks.
kirjuteti jne.

